

درست نویسی پشتو

محمد اسماعیل یونک

دردان به دري:
مصطفی «عمرزی»

Ketabton.com

به نام آفریده کاربئی همتا

درست نویسی پشتو

مولف:

محمد اسماعیل یون

مترجم: مصطفی عمرزی

۱۳۹۴ شمسی

مشخصات کتاب

نام: درست نویسی پشتو
مولف: محمد اسماعیل یون
مترجم: مصطفی عمرزی
تایپ و تصحیح: م.ع
تصحیح بر اساس متن پشتو: م.ا.ی
دیزاین: م.ع
شمار صفحات: ۱۳۸
زبان: دری افغانی
نوبت نشر: اول
ناشر: دانش خپرندویه ټولنه
محل فروش: کتاب فروشی دانش - کابل
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
سال: ۱۳۹۴ شمسی

حق نشر محفوظ است!

در این کتاب:

- ۱- آگاهی های دستوری..... ۱
- ۲- مقدمه ی چاپ اول..... ۵
- ۳- درست نویسی پشتو..... ۶
- ۴- مقدمه..... ۸

بخش اول

- ۵- اصوات و حروف پشتو..... ۱۴
- ۶- الف / اصوات..... ۱۴
- ۷- اصوات آزاد/ صدادار یا واول..... ۱۵
- ۸- اصوات غیر آزاد/ بی صدا یا کانسوننت..... ۱۷
- ۹- اصوات نیمه آزاد/ سیمی واول..... ۱۹
- ۱۰- دو صوت یا دفتانگ ها..... ۲۰
- ۱۱- ب/ حرف، شکل یا گرافیم..... ۲۲
- ۱۲- ج/ حروف پشتو و نامگذاری آن ها..... ۲۴
- ۱۳- د/ الفبای پشتو..... ۲۴
- ۱۴- ه/ الفبای آوایی (فونیمیک) پشتو..... ۲۷

بخش دوم

- ۱۵- کاربرد درست «ی» ها..... ۴۶
- ۱۶- نرم، بی نقطه، فتحه دار یا «ی = ay» مذکر..... ۴۷
- ۱۷- معلوم، کوتاه یا «ی = ا» معروف..... ۴۹
- ۱۸- طویل، مجهول یا «ی = e» مونث..... ۵۰
- ۱۹- زورکدار (ی = ey)..... ۵۲
- ۲۰- همزه دار (ی = ey)..... ۵۴

بخش سوم

- ۲۱- نگارش حالت مغیره..... ۵۹

۲۲- نام های ثابت و نامغیر..... ۵۹

۲۳- نام هایی که تغییر می یابند..... ۶۰

بخش چهارم

۲۴- نگارش لغات..... ۶۸

۲۵- لغات آزاد یا غیر ترکیبی..... ۶۸

۲۶- الف / لغات منتهی بر کانسونت..... ۶۹

۲۷- ب / لغات منتهی به صدادار..... ۶۹

۲۸- ج / لغات منتهی به «ی» ها..... ۷۰

۲۹- لغات ترکیبی..... ۷۰

۳۰- الف / آن هایی که توان پیوند ندارند..... ۷۰

۳۱- ب / آن هایی که توان پیوند دارند..... ۷۱

۳۲- فیصله های «انجمن پشتو» در مورد لغات اختلافی..... ۷۳

۳۳- الف / فیصله ی اول..... ۷۳

۳۴- ب / فیصله ی دوم..... ۷۶

۳۵- ج / فیصله ی سوم..... ۷۷

۳۶- د / فیصله ی سمینار «باره گلی» در مورد رسم الخط و رهنمود

پذیرفته شده ی پشتو..... ۸۰

۳۷- ه / فیصله ی کارگاه آموزشی وزارت معارف..... ۸۵

۳۸- لغات متداخل از سایر زبان ها..... ۹۸

۳۹- الف / لغات متداخل از انگلیسی..... ۹۸

۴۰- ب / لغات متداخل از زبان عربی..... ۹۹

بخش پنجم

۴۱- نگارش پیشینه ها و پسینه ها..... ۱۰۳

۴۲- الف / پیشینه ها..... ۱۰۳

۴۳- ب / پسینه ها..... ۱۰۳

بخش ششم

- ۱۱۳.....۴۴- اهمیت علامت گذاری
- ۱۱۳.....۴۵- پاورقی
- ۱۱۴.....۴۶- اعداد
- ۱۱۴.....۴۷- شارحه (:)
- ۱۱۵.....۴۸- قوس ()
- ۱۱۶.....۴۹- ویرگول (/)
- ۱۱۶.....۵۰- کامه (،)
- ۱۱۹.....۵۱- نقطه (.)
- ۱۲۰.....۵۲- علامت پرسش (?)
- ۱۲۱.....۵۳- سیمی کولن یا کامه ی نقطه دار (؛)
- ۱۲۱.....۵۴- سه نقطه (...)
- ۱۲۲.....۵۵- قوس ناخونک (« »)
- ۱۲۴.....۵۶- فاصله (-)
- ۱۲۵.....۵۷- علامت ستاره (*)
- ۱۲۵.....۵۸- ندائیه (!)
- ۱۲۶.....۵۹- قوس بزرگ { }
- ۱۲۶.....۶۰- شکل مرکب ندائیه و علامت پرسش (!?)
- ۱۲۷.....۶۱- سه ستاره (***)
- ۱۲۷.....۶۲- کمان ()
- ۱۲۷.....۶۳- تیر (↔)
- ۱۲۹.....۶۴- یاد آوری پایانی
- ۱۳۱.....۶۵- منابع و ماخذ
- ۱۳۳.....۶۶- معرفی مترجم

آگاهی های دستوری (مقدمه ی مترجم)

در شرایط کنونی که کشور ما با حضور گسترده ی خارجی، درگیر پیچیده گی های گوناگون تباری، سیاسی و منطقه یی شده است، اولویت های ملی، عمداً به حاشیه کشانده می شوند. در چنین حالی که الفبای ما، ناگزیر رسم الخط جهانی می شود، در اوج دشواری های اقتصادی، بشری و امنیتی، پرداختن به آن پدیده های انسانی که ماهیتاً هنری و فرهنگی نامیده می شوند، همیشه ناکافی می ماند.

کوتاه نظری بر کارکرد های فرهنگی و هنری گذشته نیز نشان می دهد که با وجود ایثار و تلاش های حبیان این سرزمین، حجم مایه های فرهنگی، کافی نیست.

اکنون که به نگارش این سطور می پردازم و غایه اش معرفی این کتاب است، نمی توان شگفت زده نشد که هرچند در هیاهوی رسمیت زبان ها، اما آثار درخور توجه - جز نصاب رسمی - وجود ندارند تا زبان بزرگترین جمعیت قومی افغانستان (پشتون ها) را در محدوده ی زبان دری، خوب تر بازگو کنند.

از سال ۱۹۳۷م میلادی تاکنون که زبان پشتو در کسوت زبان رسمی درآمد، حتی خیراندیشانی که با تلاش برای رسمیت این زبان، ماندگاری کردار نیک خویش را در تاریخ تبار ما رقم زدند، نتوانستند

چنان پایه هایی بنا کنند که این زبان، جزو معدود نگارش های رسمی، فقط روی کاغذ ها نماند.

زبان کهن پشتو، رسمی شد، ولی این رسمیت، بیشتر روی اسنادی ماند که با تغییر رژیم های کودتایی / انقلابی کم رنگ تر و ناچیز تر می شدند.

اگر از کم توجهی یا توجه حاکمان این سرزمین بگذریم که به هر حال پشتو را رسمی ساختند، نمی توان از آن فرهنگیان ما گذشت که در یک مسیر سیاسی، به جای کار علمی، بیشتر ستیز قومی انجام داده اند. انجمن پشتو (پشتو ټولنه) در حالی که توانسته بود زمینه ی کار های علمی را فراهم آورد، در اوج عصیت های قومی، جزو آن یادگار هایی شد که اگر نقد پشتو در میان شود، ناگزیر نامی از این نهاد خواهد رفت. یکی از یادگار های خوب انجمن پشتو، «قاموس پشتو- دری» است، اما این یادگار خوب، هیچگاه ممتد نشد تا در امثال آن، آموزش و تعمیم زبان پشتو، به خصوص از طریق برگردان، اکثر افغان ها را نه فقط با یک پدیده ی رسمی، بل با یک پدیده ی فرهنگی اصیل خودشان در بر گیرد و آنان با حس میهنی، یادگیری پشتو را نیز یک کار مهم و ضروری فرهنگی بشمارند.

زبان پشتو در حالی که رسمی است و طرفداران زیاد دارد، اما هرگز نتوانسته بر اساس نیاز های گل افغان ها سرتاسری شود. شکفتی در این است که بسیاری از علاقه مندان زبان پشتو در حالی که دوست دارند رعایت توازن گفتمان پشتو، همه گانی شود، هرگز نپنداشته اند در

کجای دنیا گذشته است که دانش و علم را بدون هزینه ها و سرمایه گذاری های مورد نیاز، عام ساخت؟
در جریان یک تجربه ی سنگین فرهنگی که بیش از دو سال را در بر گرفت، با ترجمه ی حدوداً یکهزار و ششصد برگ از پشتو به دری که صفحات این کتاب نیز شامل آن ها می باشند، نتوانستم از شگفتی و ناراحتی به دور بمانم.

در جریان ترجمه، به شدت نیازمند رهنمود های دری بودم تا بتوانند در امر برگردان از پشتو، مرا یاری رسانند، اما به استثنای یادگار شصت ساله ی پشتو پولنه (قاموس پشتو- دری) که نیاز شدیدی به افزودی و تصحیح دارد، هیچ اثر یا تالیف مهم دیگر که بتواند زبان پشتو را در زبان دری، وضاحت ببخشد وجود نداشت یا حداقل من ندیده ام. نامحسوس بودن خود ثابت می کند که کمبود وجود دارد.

با درخشانی فعالیت های ستودنی مرکز نرم افزار «لیوال»، امیدوار بودم حداقل بتوان سافت نرم افزار فرهنگ پشتو- دری را به دست آورد، اما باز هم با کمال شگفتی متوجه شدم که این شرکت، هیچ محصولی در این مورد ندارد. جست و جو در بازار های کابل نیز ثابت ساختند که می شود به راحتی فرهنگ های پشتو- اردو، پشتو- انگلیسی و امثال آن ها را به دست آورد، اما نسخه هایی که بتوانند افغان های دری زبان را یاری رسانند، خیلی ناچیز اند.

این کتاب/ درست نویسی پشتو را با توجه به نیاز های شدید به وضعیتی که ایجاد شده است، ترجمه کردم. این کتاب کوچک، با وجود حجم

کم، اما از حُسن فراوان برخوردار است. تخلیق دری این کتاب، خواننده ی غیر پشتون را کمک می کند جهت نیاز هایی که روز تا روز محسوس می شوند، از درک فرهنگ بسیار تعیین کننده در سرنوشت کشور، دور نماند.

این کتاب، حاصل کار نویسنده ای ست که بیش از دو دهه است می نویسد و زبان را در مقوله ی زبان شناسی می داند. کتاب «درست نویسی پشتو»، عاری از تفاسیر و دیدگاه های فردی برخاسته از من در آوردی است؛ زیرا مولف کتاب، استاد حوزه ی علمی می باشد.

کتاب «درست نویسی پشتو»، ساده و مختصر، ضمن تشریح دستور زبان پشتو، بر ابعاد آن همانند نظریات و ارزیابی های تاریخی نیز توجه می کند. این روش باعث می شود خواننده، ضمن آگاهی بر روند رشد و کاربرد زبان پشتو، بداند آن چه در این کتاب آمده است، می تواند محک خوب جهت نگارش و خوانش بهتر زبان پشتو شمرده شود. با وجودی که این تالیف نمی تواند کلیت نیاز ها به فهم زبان پشتو را بر آورده کند، اما دستیار خوبی برای کسانی ست که می خواهند با صرف زمان اندک، پشتو بیاموزند.

مصطفی عمرزی

۱۳۹۱/۲/۱۱ ش

کارته ی آریانا

کابل - افغانستان

مقدمه ی چاپ اول

این تالیف را در اواخر سال پار (۱۳۸۶ش) به پایان رسانده بودم و هیات داوران پوهنتون نیز جهت ترفیعم پذیرفته بودند، ولی در همان زمان منتشر نمی شود؛ زیرا می خواستم پس از ترفیع، با بازنگری، افزودی ها و اطمینان بیشتر، در اختیار بعضی نویسنده گان همکار، قرار بگیرد. در جریان سالیان گذشته، گرچه با مصروفیت های زیادی مواجه بودم، ولی در یک و نیم سالی که گذشت، بالای کار های فرهنگی خویش، بیش از هر چیزی توجه کردم. بنا بر این، این اثر را بار دیگر به نگرش گرفته و برای بعضی همکاران، جهت بررسی و اطمینان سپردم. اینک پس از بازنگری و تصحیح، در برابر خواننده گان محترم قرار می گیرد. باور کامل وجود دارد که این کتاب پس از چاپ، خواننده گان محترم را به تکمیل آن وادارد و این جریان با گذشت زمان، باعث کارایی بیشتر شیوه ی نگارش پشتو شود. به امید موفقیت هرچه بیشتر این جریان.

محمد اسماعیل یون

۱۳۸۷/۱۲/۲۵ش

ارگ

درست نویسی پشتو (تلاش جالب)

تصحیح شیوه ی نگارش و ارزیابی جریان اصلاحی، در پیشرفت زبان، نقش اساسی دارند. خوشبختانه شیوه ی نگارش پشتو، همزمان و با اطمینان در حال انکشاف است.

استاد بخش پشتوی پوهنځی زبان و ادبیات پوهنتون کابل، آقای پوهنمل استاد محمد اسماعیل یون، متوجه موضوع بسیار خوب و مورد نیاز شده و آن را جهت ترفیع علمی (رتبه ی پوهندوی) تعیین کرده است.

اکنون که رسانه های کشور بسیار فزون شده اند، در بخش تصحیح و شیوه ی نگارش، هر کوشش علمی نو، بدون شک، بسیار ارزنده تمام می شود؛ زیرا اگر رسانه ها از شیوه ی نگارش خوب، مطمئن، کامل و معیاری کار نگیرند، ممکن است هرج و مرج و کاستی های زیادی در عرصه ی زبان به میان آیند.

ما می توانیم جلو هرج و مرج بیشتر را به کمک شیوه ی نگارش معیاری بگیریم. پوهنمل محمد اسماعیل یون، متوجه این نیاز شده و اثر علمی ای را تالیف کرده است که می تواند جوابگوی بسیاری از دشواری های شیوه ی نگارش ما باشد. در این تالیف به ترتیب تاریخی لغات مورد اختلاف نیز اشار رفته است. همچنان معیار های نگارش درست و نکات مورد اختلاف کنونی، مشخص شده اند.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۷ /

در این کتاب جهت حل دشواری های علمی، نقشه های الفبای آوایی پشتو آورده شده و نیز به خاطر توحید و نگارش درست سایر نام ها، پیشنهاد های خوبی صورت گرفته اند. مولف، تصحیح شیوه ی نگارش پشتو، نقطه گذاری، پیشینه ها و پسینه ها را هم به گونه ی فشرده بیان کرده است.

من در حالی که این تالیف را در جریان اصلاح نگارش پشتو، یک افزودی جالب و خوب دانسته و برای ترفیع رتبه ی «پوهندوی» کامل و مناسب می دانم، توام با آن امید دارم در بخش پشتوی پوهنخی زبان و ادبیات، به گونه ی کتاب درسی یا ممد استفاده شود.

همین طور از آقای محمد اسماعیل یون، امید دارم جهت نشر هرچه زودتر این کتاب تلاش کرده، اما قبل از چاپ، به خاطر معلومات هرچه بیشتر خواننده گان، بقیه ی نمونه ها را نیز گنجانده و لغاتی را جست و جو کند که حین نگارش آن ها تفاوت هایی رونما می شوند. بار دیگر به آقای پوهنمل محمد اسماعیل یون به خاطر تالیف این اثر، مبارکباد می گویم و از مقامات مربوطه امید دارم کتاب «درست نویسی پشتو» را جهت رتبه ی علمی «پوهندوی» برای مولف، منظور کنند. به آرزوی رشد و همسویی هرچه بیشتر شیوه ی نگارش زبان پشتو.

با احترام

پوهنوال محمد صابر خویشکی

مقدمه

(ضرورت درست نویسی پشتو)

در این هیچ شکی وجود ندارد که نگارش، بسیار بعدتر از زبان به میان آمده، درست و به اصطلاح اختراع شده است. دانشمندان به این نظر اند که نگارش، ابزار مهم پیشرفت و بزرگ ترین دست آورد بشری می باشد.

زبان شناسان، نگارش را زیربنا یا شکل مادی زبان دانسته اند. در میان دانشمندان جهان، خوشحال خان ختک، عالمی ست که بیش از هر کسی متوجه ارزش نگارش شده است. به نظر او، اگر نگارش نبود، این همه کتب و علوم نمی بودند.

خوشحال خان در اثر مشهور سیاسی، آموزشی و اجتماعی «دستارنامه»، علم را همانند اسب وحشی می داند که با نگارش یا کمند، مهار می شود. او نگارش را هنری می شمارد که با آن کسب و کمال به دست می آید.

خوشحال خان می گوید: «علم و نگارش، لازم و ملزوم همدیگر اند. به قول او اگر نگارش نبود، چه کسی حساب و کتاب را بر سیاق می دانست؟ تمام کار جهان در نگارش است؛ هنر بزرگ منزلت و مرتبه اش افزون می باشد. قدر و بهای آن، فزون از شمار اند. اگر

دولتمند فراگرفت، آرایش و وارسته گی اوست. اگر درویش فراگیرد، دولت درویش باشد...» (۱)

خوشحال خان، گرچه با مثال های ساده، ارزش نگارش و نیاز به آن را بیان کرده است، ولی به لحاظ ژرفای معنی و درونمایه، آن را خوب تر آشکار می کند.

زبان شناسان زیادی از نگارش، تعریف های مختلفی کرده اند، ولی معنایی که در بیان خوشحال خان وجود دارد، در سایر تعریف ها با این وسعت، دیده نمی شود.

بر اساس تعریف خوشحال خان، اشباع و سرمایه ی علم، حاصل نگارش است. به راستی نیز اگر بشر، نگارش را به وجود نیاورده بود، گسیل تجربیات و دانش به نسل های بعدی ناممکن بود.

اما دانش انسانی همانند فولکلور یا ادب شفاهی نیست که دهان به دهان و نسل به نسل به دیگری منتقل می شود. عامل مهم گسیل ادب شفاهی این است که دارای نیروی هنر و تخیل بوده و بدون فشار، با نیروی جاذبه منتقل می شود.

گرچه بهره ی زیادی در دانش نهفته است، ولی میزان جاذبه و لذت از آن بسیار اندک می باشد. در واقع، بر اساس پیوند های بزرگ فکری، تخیل، تجربیات و تسلسل، ادب شفاهی نیز توسط نگارش از نیستی و تهدید، رهایی یافته است.

۱- دستارنامه، خوشحال خان ختک، انجمن پشتو، کابل، ۱۳۴۵ش، ص ۱۸.

جامعه شناسان به این نظر اند که ذخایر دانش در سرمایه ی گویش ها نهفته است. یا به عبارت دیگر، فزونی گویش ها، بر فزونی معانی، برهان می آورد.

در زبان انسان، ذخایر و فزونی گویش ها و لغات، زمانی افزایش یافته اند که توسط نگارش، مستعد انباشت و نگه داری شدند. با نگارش، نه تنها سرمایه های گذشته حفظ شده اند، بل تسهیلات افزایش و گسترش آن ها نیز میسر می شوند.

زبان از امواج هوا، بر دامن یک نظام منسجم قرار گرفته و جهت تامین نیاز های انسانی، انکشاف یافته است؛ ولی نگارش، چنان نیست که یک روزه زاده شده و فزون شده باشد.

نگارش، سالیان و منازل طولانی را پیموده است. زبان های زیادی در دنیا، از چند گونه مراحل شیوه ی نگارش و اساسات نوشتن گذشته اند. شیوه ی نگارش پشتو، مراحل نگارش یا اساس - نوشته های «میخی، آرامی، خروشتی و یونانی» را سپری کرده و پس از اسلام، رسم الخط عربی را اختیار می کند.

اما الفبای عربی که دارای بیست و هشت حرف است، مستعد نیست تمام اصوات زبان پشتو را منعکس کند. یعنی اصوات پشتو فزون و اشکال نگارش عربی اندک اند. جهت جبران این کاستی و افاده ی بهتر، افزون بر «ی» های پشتو، هشت حرف دیگر، در زمانه های مختلفی با الفبای این زبان یک جا شده اند که تا اندازه ی زیادی امر افاده ی اصوات پشتو را سهل می کنند.

از زمانی که پشتو با رسم الخط عربی، نگارش یافت، هراز گاهی دچار تغییر شده است. گفته می شود نخستین تغییرات در شیوه ی نگارش پشتو، مربوط به روزگار سلطان محمود غزنوی است. پس از آن پیر روشان، اشکالی را وضع می کند. پسان تر خوشحال خان شیوه ی نگارشی به نام «زنجیری» را ایجاد می کند که بعضی آثار خود و خانواده اش با آن نگارش یافته اند.

هنگام زمامداری غازی امان الله خان، از سوی نهاد «د پښتو مرکې» (گفت و گوی پشتو) تلاش هایی جهت تصحیح شیوه ی نگارش پشتو، صورت گرفته اند. پس از آن «انجمن ادبی» کندهار و «پشتو ټولنه» در کابل، در بخش اصلاح نگارش پشتو، تلاش هایی انجام داده اند. این تلاش ها تا نشست علمی «باره گلی»، پهنا می یابند، ولی بازهم الفبای کاربردی کنونی پشتو، مستعد نیست تمام اصوات زبان پشتو را آشکار کند. بنا بر این، هنوز هم نیاز است الفبای پشتو، صورت بهتری اختیار کند.

اصلاح الفبا یا حروف، این زمینه را میسر می کند تا متن نگارش یافته به یک زبان، درست شود. با تصحیح نگارش، زبان - آهسته آهسته از شیوه ها و گویش های مختلف بیرون شده و شکل واحد را اختیار می کند. در نتیجه خوانش و نگارش آن کاملاً سهل می شود.

زبان شناسان همچنان معتقد اند که به خاطر معیاری ساختن و توحید زبان، گزیده تر از همه این است که نگارش، واحد شود. زبان شناس نامور افغانستان، استاد زیار می گوید که زبان در دهان توده هاست و

دهان از هزاران تا میلیون هاست. بنا بر این نمی توانیم زبان را در دهان ها درست کنیم، ولی نگارش، یک روش واحد است. اگر نگارش درست شود، با گذشت زمان زبان نیز بهتر می شود.

ضرورت تالیف این اثر (درست نویسی پشتو) در این بود تا زبان ما مقداری از هرج و مرج گویش و نگارش، رهایی یابد. با این تالیف، در بیان زبان، گویش درست و گسپیل کامل معنی، تسهیلات به میان می آیند.

هنگام تالیف این کتاب، سعی شد کمابیش دشواری هایی مرفوع شوند که هم اکنون در نگارش پشتو، به چشم می خورند. در این تالیف، جهت جلوگیری از کاستی های دستوری، به نارسایی های معمول و شکل درست آن ها نیز اشاره رفته است.

در واقع، این اثر، کدام رهنمود دستوری نیست، ولی با آن هم جهت راه حل، استعمال درست لغات صدادار و بی صدایی که به گونه ی ناخود آگاه و به اثر عدم آگاهی - بر خلاف قواعد اساسی دستور پشتو - مستعمل می شوند، و همچنان به بعضی لغات مورد اختلاف و اشکال درست آن ها اشاره شده است.

در کُل، بیشترین هدفم از تالیف این کتاب، این بود تا در جریان اصلاح نگارش پشتو، سهم خویش را اداء کرده، به خصوص تسهیلاتی را برای متعلمان مکاتب و محصلان پوهنتون ها به میان آورده باشم. همچنان راه را برای آن محصلان غیر پشتون و خارجیانی که علاقه مند نگارش زبان پشتو و دوستدار آن استند، هموار ساخته باشم.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳ /

یادآوری می کنم این تالیف، نه اولین و نه هم آخرین است. به این جریان تا زمانی نیاز داریم که نگارش پشتو، تمام مفاهیم را منتقل و گُل نیازمندی های زبان ما را تامین کند.

با محبت و احترام
محمد اسماعیل یون

بخش اول

اصوات و حروف پشتو

الف / اصوات:

اساس زبان شفاهی را صوت و اساس زبان نوشتاری را حرف می سازد. طبیعی ست که اصوات همزمان با زنده گی انسان ایجاد شده اند. بر اساس دانش آواشناسی یا فونولوژی، «آوا/ صوت، کوچکترین عنصر زبان را گویند که به تنهایی، فاقد معناست، ولی به اثر ترکیب و ارتباط لغات دارای معنی، به وجود می آید و نیز در معنی لغت، باعث تفاوت می شود.» (۱)

در واقع آوا- اساس زبان است. اگر آوا نباشد، زبان شفاهی وجود ندارد. اگر زبان شفاهی نباشد، زبان نوشتاری نیز وجود نخواهد داشت. نگارش، زیربنای مادی زبان شمرده شده، آوا با گوش ها شنیده می شود، ولی به چشم نمی آید، اما وقتی در چوکات نگارش یا حرف قرار گرفت، زمینه ی تبارز فزیکمی آن میسر می شود.

اصوات نیز گونه هایی را دارا می باشند. در بسیاری از زبان های دنیا، اصوات معمولاً از لحاظ تقسیم رایج، به دو گونه اند: آزاد و غیر آزاد، یا واول و کانسوننت. به آن ها اصوات صدادار و بی صدا نیز می گویند. افزون بر این، اصوات بر اساس اصوات دهان و مخرج، و اصوات لفظی

۱- آواشناسی و لغت شناسی، بخت میر وزیر، پوهنتون کابل، پوهنځی زبان و ادبیات، برای بخش های غیر پشتو، ۱۳۸۴ش، ص ۴.

روی انواع آوای زبان، آوای بینی، آوای گلو، آوای لبان و غیره منقسم شده اند.

دانشمندان و زبان شناسان دستور پشتو بر اساس تعریف های سنتی، اصوات پشتو را به چهار گونه تقسیم کرده اند. آنان این تقسیم بندی را بر اساس ماهیت تولید آوا در دهان، انجام داده اند. یعنی آیا آوا هنگام ایجاد در دهان و جریان تنفس، با سد روبه رو می شود یا نه؟ بر اساس همین تقسیم بندی سنتی / کلاسیک، بخشبندی اصوات زبان پشتو، چنین است:

۱- اصوات آزاد/ صدادار یا واول: به اصواتی گفته می شود که هنگام بیرون شدن از دهان- میان اعضای مولد- تصادمی رونما نشود. یعنی هر آوازی که یکبار و بدون کدام سد و سخته گی از دهان بیرون شود، به آن صدای آزاد یا آوای واول گفته می شود.
در پشتو، اصوات زیرین را صدادار می شمارند:

۱- الف = ا (ā)

۲- «ه» های غیر ملفوظ = ه (a)

۳- «زورکی». بر اساس فیصله ی نشست باره گلی، چنین است:

«ه» = ٲ

۴- «ې» طویل یا «ې» مونث = (e)

۵- «ی» آشکار یا کوتاه = (i)

۶- «و» بلند با نامگذاری سنتی «و» مجهول = (o)

۷- «و» کوتاه یا آشکار = (u)

ولی پوهاند صدیق الله رشتین، شمار «و» های زبان پشتو را «۴» شمرده و بعضی دانشمندان، آن ها را بر دو گونه شمرده اند. اگر این نظرات با آن ها/ قبلی پذیرفته شوند، شمار «واول» های زبان پشتو به رقم «۱۰» بلند می رود.

در تقسیم سنتی «واول» های پشتو که با اشکال یا گرافیم ها نیز افاده می شوند، تقسیم «۷» حرفی، بسیار مروج است. البته در تقسیم بالا که «واول» ها هفت شمرده شده اند، جهت افاده ی آن ها در زبان پشتو، رسم الخط کاربردی کنونی عربی، هفت نوع گرافیم ندارد. این هفت آوای مختلف در رسم الخط مروج عربی با ترسیم «ا، ه، ی، و ی» افاده می شوند.

البته اگر پیشنهاد نشست «باره گلی» برای «ه»، یعنی «ه» پذیرفته شود، برای تمثیل هفت آوا، از «۶» شکل برخوردار خواهیم بود، ولی باز هم برای تمثیل دو آوای آزاد «u و o»، فقط یک شکل «و» را داریم.

دانشمندان، پیرامون اصوات صدادار همچنان می افزایند که در گویش و افاده ی سایر آواها، این اصوات، نقش اساسی دارند. اگر این اصوات نباشند، سایر اصوات، هیچ حرکتی نخواهند داشت. همین اصوات، هسته ی هجا یا سیلاب را می سازند. در هر هجا، وجود یک آوای آزاد، ناگزیر است. بدون آوای صدادار، هرگز هجایی به میان نمی آید. هجا، شکل انکشاف یافته ی زبان شفاهی است. امکان دارد با معنی یا فاقد آن باشد.

۲- اصوات غیر آزاد/ بی صدا یا کانسوننت: اصوات غیر آزاد، آن هایی هستند که هنگام بیرون شدن از دهان، جریان هوا را با سد رو به رو ساخته و اعضای مولد آوا را بهم پیوندند. یعنی همانند اصوات صدادار، بدون سد و سخته گی از دهان خارج نمی شوند. به اصوات غیر آزاد، اصوات خاموش نیز می گویند. در پشتو، اصوات غیر آزاد، چنین ترسیم می شوند:

۱- ب

۲- پ

۳- ت

۴- ټ

۵- ج

۶- چ

۷- څ

۸- ځ

۹- ښ

۱۰- د

۱۱- ډ

۱۲- ر

۱۳- ږ

۱۴- ز

۱۵- ژ

۱۶- ږ

۱۷- س

۱۸- ش

۱۹- ښ

۲۰- غ

۲۱- ک

۲۲- گ

۲۳- ل

۲۴- م

۲۵- ن

۲۶- ڼ

۲۷- هـ

پوهاند صدیق الله رشتین، شمار اصوات غیر آزاد یا حروف آن در زبان پشتو را بیست و شش شمرده است. (۱)

در زبان پشتو، افزون بر اصوات نامبرده یا حروف آن ها، ۱۰ آوا یا حروفی به کار می روند که ریشه ی واقعی یا ساختاری آن ها عربی می باشد. یعنی هر لغتی که این اصوات یا حروف در آن به کار بروند، عربی بوده و پشتو نیستند.

قابل یادآوری است که در زبان پشتو، گویش این اصوات یا حروف، کمابیش دشوار است. بنا بر این هنگام تلفظ، بیشتر مشبه به ها به کار می روند. یعنی اصوات مشابه ی آن ها. به گونه ی مثال «ص نزدیک به س»، «ث به ش یا س»، «ف به پ، ذ به ز و خ» و امثالهم.

۱- دستور پشتو/ زبان شناسی، صدیق الله رشتین، انجمن انتشارات خاور، ص ۳.

اصوات یا نشانه هایی که - توام با لغات عربی - داخل پشتو شده اند و اکنون در زبان شفاهی و نوشتاری پشتو، کاربرد آن ها نیاز و رایج است، این ها هستند:

«ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ف، ق، ع».

قابل یادآوری است که اصوات و نشانه های بالا، شامل لغات سره ی پشتو نمی باشند. در کُل، به شمول اصوات عربی، اکنون سی و هفت آوای غیرآزاد، گرافیم یا حروف آن ها به کار می روند، ولی پوهاند مجاور احمد زیار، شمار تمام اصوات یا حروف پشتو را «۳۷» دانسته است. اگر ده حرف یا آوای سره ی عربی با آن ها یک جا شود، رقم آن ها به «۴۷» حرف می رسد. اگر اصوات نیمه آزاد و دو گانه نیز بر آن ها افزوده شوند، به «۵۹» آوا خواهند رسید. همچنان اگر لغات صدادار بعضی گویش ها را نیز حساب کنیم، ارقام از مرز شصت، بلند می روند.

۳- اصوات نیمه آزاد/ سیمی واول: در ادامه ی تعریف ها و تقسیم سنتی زبان شناسی، موضوع اصوات نیمه آزاد یا سیم واول نیز قابل یادآوری است.

بعضی زبان شناسان کنونی، سیمی واول را قبول ندارند و می گویند صدادار یا واول است. همچنان می افزایند کانسونت و نیمه آزاد معنی ندارد، زیرا واول ها به ایجاد یک هجا می پردازند و در آن ها سیلاب یا موج وجود دارد. یعنی در هر چیزی که نشانه هایی به نام سیمی واول وجود داشته باشند، در آن ها واول نیز خواهد بود. بدون واول - سیمی

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۲۰ /

واول- کانسوننت نمی تواند حرکت کند. بنا بر این باید جزء کانسوننت شمرده شود؛ اما باز هم اصطلاح سیمی و اوول در میان اکثر دانشمندان امروزی، از رواج نیافتاده است. زبان شناسان سنتی زبان پشتو، اصوات زیرین را سیمی و اول می دانند:

۱- $y = \gamma$ ی، مانند ی طویل، *yelband*، یوازی *yawāze*

۲- $w = \omega$ و، مانند گل *gwəl*، درواغ *dərwāgh*

قابل یادآوری است که در شیوه ی نگارش پشتو- جهت افاده ی یک یا دو آوا یا سیمی واول- گرافیم ویژه وجود ندارد. در این روش نگارش، به خاطر تمثیل این اصوات، از اشکال «و» و «ی» کار گرفته می شود، ولی در الفبای فونیمیک پشتو، اشکال « γ و ω » را اختیار کرده اند.

۴- دو صوت یا دفتانگ ها: در تقسیم بندی سنتی اصوات، بخشی هم از دو صوت است. دو صوت یا دفتانگ ها، به آواهایی گفته می شوند که از یک واول و یک سیمی واول، ایجاد شده باشند.

دفتانگ ها نیز همانند واول ها بدون کدام سد، کاملاً از دهان بیرون می شوند، اما با این تفاوت که نسبت به واول ها سنگین و آشکار بیان شده اند.

در کنار واول، آوای دیگری نیز با آن همنوایی دارد. بعضی از زبان شناسان کنونی، با تعریف و بخشبندی جداگانه ی دفتانگ- همانند سیمی و اوول- موافق نیستند و تمام آواها را فقط به دو بخشبندی یا واول و کانسوننت، تقسیم می کنند.

دو آواهای زبان پشتو توام با تعریف سنتی آن ها عبارت اند از:

- ۱- ای (āy) مانند پای pāy، چای čāy
- ۲- ی (ay) مانند زمري zmaray، زلمی zalmay
- ۳- ئ (əy) مانند خولی joləy، ډوډی (dodəy)
- ۴- وی (uy) مانند خوی xuy، بوی buy
- ۵- وی (oy) مانند زوی zoy، لوی loy
- ۶- او (āw) مانند کړاو kaṛāw، پړاو paṛāw
- ۷- او (aw) مانند لو (law)، پلو (palaw)
- ۸- و (əw) مانند کټو (kaṭəw)، بگو (bagəw)
- ۹- یو (iw) مانند تریو triw، یو (iw)
- ۱۰- ېو (ew) مانند دېو dew

کاربرد سه نمونه ی آخر (ew, iw, əw) بسیار ناچیز است. آن ها فقط به شمار انگشتان، مورد کاربرد دارند.

همین گونه، شیوه ی نگارش درست «۴، ۵» مانند «uy و oy»، «۶، ۷» مانند «aw, āw» و «۸» یا «əw» دشوار است. گرچه ترسیم «۹، ۱۰» یا «ew, iw» بسیار دشوار نیست، ولی در استفاده ی رایج کنونی، بسیار لحاظ نمی شود.

حالا اگر دفتانگ ها را نیز به گونه ی اصوات جداگانه محاسبه کنیم - به شمول اصوات یا حروف سره ی عربی - و با اصوات پشتو یک جا بسازیم و نیز در اکثر لهجه ها شمار دیگر واول های مستعمل را هم بیافزاییم، رقم تمام آن ها به ۵۹ آوای مختلف می رسد. با داشتن چنین رقم اصوات، زبان پشتو در خانواده ی زبان های هند و اروپایی، به ویژه

در زبان های بومی شرقی، زبانی خواهد بود که دامان صوتی آن، گسترده تر از بقیه زبان هاست.

ب / حرف، شکل یا گرافیم:

به شکل رسم شده ی یک آوا، گرافیم می گویند. یا به سخن دیگر، شکلی ست که آوا را آشکار می کند. در زبان شفاهی یا اصطلاحی، اکثر مردم، تفاوتی میان آوا و حرف قایل نمی شوند. آنان هر دو را به یک معنی، به کار می برند.

با وجود این که حروف و اصوات به معنی مترادف به کار می روند، ولی در واقع حرف، تابع آوا بوده و از همین رو آن را آشکار می کند. همچنان حروفی به گونه ی سبمول (علامت اختصاری) برای آن ها برگزیده شده اند.

به هر صورت، اصوات زیادی در دنیا- با تفاوت بسیار اندک- در داد و ستد، بعضی ویژه گی های زبانی و دستوری خویش را متحول ساخته اند، اما تعدادی وجود دارند که شیوه ی نگارش یا حروف آن ها صد در صد تغییر یافته است، حتی زبان چند گونه حرف یا در گُل، دارای چند الفبا بوده اند.

زبان پشتو نیز در کنار زبان های بومی از چند مسیر رسم الخط چون «میخی، آرامی، خروشتی و یونانی» (۱) گذشته است. این زبان اکنون در

۱- تحقیقات زبان دوران کوشانی، محمد نبی صلاحی، اکادمی علوم، کابل، ۱۳۸۶ش، ص ۷۵.

قربت به الفبای عربی، همین رسم الخط را به کار می برد و در گُل با ساختار و شیوه ی نگارش آن، حرکت می کند.

رسم الخط عربی و افزودی های برآمده از آن بازهم نمی توانند کل اصوات پشتو را آشکار کنند. بنا بر این، نه تنها پشتو، بل اکثر زبان های دنیا که رسم الخط آن ها بتواند کل اصوات زبان و نیازهای آن را ترسیم کند، وجود ندارد.

در این راستا به خاطر حل دشواری های علمی و قید مطمئن لغات و اصوات ویژه، از رسم الخط دیگری نیز کار می گیرند. در نامگذاری جهانی زبان شناسی، به این شیوه ی نگارش یا رسم الخط، «الفبای فونیمیک» می گویند. ما در پشتو به آن «رسم الخط آوایی» می گوئیم.

الفبای آوایی، ۹۹ درصد دشواری های لهجه یی یک زبان را مرفوع می سازد. با وجود این، لغاتی که به لحاظ شکل و تلفظ همسان، ولی معنی متفاوت داشته باشند، همچنان دچار مُعضل می مانند؛ زیرا نقص آن ها معنایی است، نه لهجه یی، و بسته گی به شیوه ی نگارش ندارد. همین گونه دشواری «فشار» نیز در پشتو قابل یادآوری می باشد.

وقتی بر فراز و نشیب لغات، فشار وارد شود، معنی آن ها تغییر می یابد. این دشواری با الفبای آوایی نیز حل نمی شود. البته توسط یک نشان ویژه ی فشار (/) ممکن است لغتی در معنی مورد نظر، بیان شود. چنان چه در شیوه ی نگارش پشتو- عربی، تقریباً اختلاف و کاستی وجود دارد، همین گونه در الفبای آوایی پشتو- پیرامون اشکال معدود چند آوا- وحدت نظر وجود ندارد.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۲۴ /

در این جا نخست، هر دو شکل نگارش پشتو (شیوه ی نگارش و سیمای فونیمیک) را می آوریم. بعداً روی چند آوای معدود روشنایی می افکنیم؛ زیرا تاکنون هم به یک شکل واحد به کار نمی روند:

ج/ حروف پشتو و نامگذاری آن ها:

در زبان پشتو و در هر زبان دیگر، حروف- نه تنها آشکار کننده و نماینده ی اصوات همان زبان ها می باشند، بل به ذات خویش از نامگذاری ای برخوردار اند که از آواها ریشه و الهام می گیرند.

در بخش نگارش حروف پشتو تا اندازه ی زیادی وحدت نظر به میان آمده است. تنها چند حرف، چنان اند که تاکنون هم بیش از یک شکل دارند و یا هم همه ی آن ها را به یک گونه به کار نمی برند.

این که هر حرفی به نوبه ی خویش با یک مشخصه نامیده شود، در این مورد تفاوت نظر وجود دارد. از الفبای پشتو تا تمام گونه های حروف آن، نامگذاری با ترسیم و شکل واحد به کار نمی رود.

د/ الفبای پشتو:

در کنار تمام حروف نگارش پشتو، بعضی «الفبی» را «الفبا» و بعضی «ایخی» می گویند. حروف را نیز چنین در نظر بگیرید.

در این جا در نخست به روش الفبای وزارت معارف، اشاره می کنیم. بعد به آن گونه ی الفبای پشتو، اشاره خواهیم کرد که در زبان پشتو عمومیت دارد و هر نشانه ی آن بر اساس روش عربی، با همان نامگذاری ها یاد می شود. همچنان به الفبایی اشاره می کنیم که از سوی زبان شناس نامور کشور، پوهاند استاد زیار، در نامگذاری آن تقریباً

تصحیح و افزودی به عمل آمده است؛ اما نخست، الفبای کاربردی وزارت معارف را می آوریم که در کتاب های آموزشی پشتو، درج شده اند:

ا آ ب پ ت پ ت ث ج چ ح خ خ غ د ډ ذ ر ړ ز ژ ر س ش س نس ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن ڼ و ه ی ې ی ئ ی.

برای این حروف برابر با روش عربی، نام نهاده شده است. دیگر الفبای سنتی پشتو است که در بعضی مراکز علمی، به کار می رود. نقشه ی این الفبا را نماینده ی شرکت «آسیا سافت»، آقای نور الرحمن لیوال که متخصص برنامه های کامپیوتر می باشد، با رهنود و کمک بعضی نویسندگان افغان، تهیه کرده است. آقای لیوال، همچنان برنامه های زیادی را به پشتو درست و تعدادی نام های کمپیوتری را به این زبان، برگردان کرده است.

ا	ب	پ	ت
الف	بې	پې	تې
پ	ث	ج	ح
تې	ثې	جیم	حې
چ	خ	ح	خ
چې	خې	حې	خې
د	ډ	ذ	ر
دال	ډال	ذال	رې
ړ	ز	ژ	ا

پې	زې	ژې	اې
س سین	ش شین	ښ ښین	ص صاد
ض ضاد	ط طې	ظ ظې	ع عین
غ غین	ف فې	ق قاف	ك كاف
گ گاف	ل لام	م میم	ن نون
ڼ نون	و (واو)	ه هې	ي خرکنده یې
ې اورده یې	ی بښځینه یې	ئ کړواله یې	ی (ے) نرمه یې

الفبای بالا، تقریباً عمومیت دارد. به استثنای بعضی اماکن، در تمام محدوده ی زبان پشتو، همین الفبا به کار می رود. اکثر نویسندگان همین اشکال را به کار می برند. تنها در مورد «گ» و «ے»، اختلاف نظر وجود دارد.

بعضی زبان شناسان پشتو، به این نظر اند که باید به جای «گ»، «گک» به کار برود؛ زیرا آوردن پندک، زمانی ایجاب می کند که هنگام گویش آن زبان باید در دهان بیچد (نوک زبان به طرف بالا قرار بگیرد). مانند

اصوات یا حروف «ډ، ږ، ښ، ټ»، اما در «گ»، چنین حالتی وجود ندارد. بنا بر این، به پندک نیازی نیست.

«ے» نیز بسیار مستعمل نمی باشد. تنها در نشست «باره گلی» به عنوان یک بدیل، پیشنهاد شده بود.

در نامگذاری حروف، پوهاند داکتر مجاور احمد زیار، در حالی که بیشترین نامگذاری سنتی / کلاسیک را تایید می کند، اما نیاز به تصحیح را از یاد نمی برد. او این حروف را در یک چوکات منظم، سیستماتیک می آرد.

وی به الف «الف» و به ه «هی» زور یا فتحه می گوید. همچنان به ر «ری»، به ډ «ډی»، به ې «ې طویل»، به ه = ځ «زورکی»، به گ «گی»، به غ «غی»، به ی «ی کوتاه»، به ح «حی»، به ج «جی»، به ک «کی»، به ل «لی»، به م «می»، به ن «نی»، به ښ «ښی»، به س «سی»، به ش «شی»، به ښ «ښی»، به ی «ی زوردار» و به ی «ی زورکی دار» می گوید. همین گونه به 0 = و «و» طویل، به u = و «و» کوتاه، به w = و «و» مجهول و به y = ی «ی» نامستقل می گوید.

با وجود این که الفبای پوهاند زیار با الفبای بالا (بدون گ = گ) تفاوتی ندارد، ولی در بخش نامگذاری حروف، بسیار متفاوت است. اگر به طرح پوهاند زیار، دقیق شویم - بر اساس اصول زبان شناسی - این نامگذاری دقیق و تابع یک روش منظم است. اگر این نامگذاری به کار برود، محصلان در هنگام آموزش از یک روش واحد و سهل، بهره مند می شوند.

ه/ الفبای آوایی (فونیمیک) پشتو:

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۲۸ /

چنان چه پیش از این یادآوری کردم، هر زبانی در صورتی که در الفبای سنتی، فاقد حرف تعریف صوت باشد، همچنان جهت بیان خوب و حل بعضی مسایل علمی، از الفبای فونیمیک / آوایی کار می گیرند. الفبای آوایی در واقع الفبای علمی ای ست که می تواند اکثر نیاز های نوشتاری زبان را مرفوع کند.

زبان شناسان پشتو نیز برابر با معیار های جهانی، برای این زبان، الفبای آوایی درست کرده اند؛ هرچند این الفبا تا اندازه ی زیادی شکل واحد دارد، ولی باز هم در رسم بعضی حروف، متفاوت است.

در این جا، آن اشکال الفبای آوایی پشتو را ارائه می کنیم که از سوی بعضی دانشمندان، ارائه شده است. نخست، الفبایی را معرفی می کنیم که آقای نور احمد شاکر در کتاب «تحقیقات زبان»، آورده است:

الف - کانسونت:

p	پ	b	ب
d	د	t	ت
ḍ	ډ	ṭ	ټ
r	ر	j	ج
ṛ	ړ	č	چ
z	ز	ts	خ
ẓ	ږ	dz	ځ
ž	ژ	x	خ
l	ل	s	س

m	م	š	ش
n	ن	s	س
ŋ	ڼ	g	غ
h	ه	k	ک
		g	گ

در طرح پوهندوی نور احمد شاکر، برای حروف ویژه ی عربی، اشکال زیر، انتخاب شده اند:

ث ζ ، ح η ، ذ ζ ، ص ς ، ض ζ ، ط τ ، ظ ζ ، ع ρ ، ف f ، و ق q .
برای سیمی واول، اشکال زیر، انتخاب شده اند:

و (w): مانند در «کنډو» = *kandáw* و «ولور» = *walwár*.
ی (y) مانند در «یخی» = *yaxáy* و «اگی» = *agəy*.

پوهندوی شاکر در طرح خود به واول های پشتو و ماهیت آن ها چنین پرداخته است:

ب- واول ها:

و (o): مانند در (نور = *nor*) و (پور = *por*).

و (u): مانند در (پل = *pul*) و (سور = *sur*).

و (\bar{u}): مانند در (نورو = *nūru*) و در (تورو = *tūru*) نخستین «و» ها.

ی (i): مانند در (خیر = *dzir*) و (پیر = *pir*).

ی (í): مانند «ی» نخست در (کیری = *kiṛi*).

ې (e): مانند در (ډېر = *der*) و (شمېر = *šmer*).

ه زورکی (ə): مانند در (زړه = *zra*) و (لېوه = *lewə*).

ایا زور (a): مانند در (اړخ = *arx*) و (سر = *sar*).

آ(ā): مانند در (کار = kār) و (آس = ās). (۱)
محقق دكتور عبدالحکیم هلالی در اثر خویش به نام «رهنمود الفبای
آوایی پشتو»، این الفبا را به گونه ی فشرده، شرح داده است. این اثر در
سال ۱۳۵۵ش، از سوی انجمن پشتو، به نشر رسیده است.
الفبای آوایی ای را که محقق هلالی در کتاب خود آورده، نتیجه ی
بحث ها و پذیرش دانشمندان است که در ذیل در انجمن پشتو در رابطه
به آن، گرد آمده بودند:

- ۱- پوهاند عبدالحی «حیبی»
- ۲- پوهاند عبدالشکور «رشاد»
- ۳- پوهاند محمد رحیم «الهام»
- ۴- عبدالرووف «بی نوا»
- ۵- پوهاند دكتور سید بهاوالدین «مجروح»
- ۶- محقق محمد صدیق «روهی»
- ۷- محقق عبدالله بختانی «خدمتگار»
- ۸- دكتور مجاور احمد «زیار»
- ۹- محقق دكتور سیدالشاه «پولاد»
- ۱۰- محقق دكتور دولت محمد «لودین»
- ۱۱- عبدالجلیل «وجدی»
- ۱۲- محقق دكتور عبدالحکیم «هلالی»

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۳۱ /

در این اثر، الفبای آوایی پشتو، این گونه آمده است:
الفبای آوایی و رسمی پشتو:

حروف معمول	حروف الفبای آوایی	نمونه ها	
ا	a	اتل، سر، شپه	atal,sar,špa
آ	ā	آس، ویار، سبا	ās,wyār,sabā
ب	b	بار	bār
پ	p	پښتو	pašto
ت	t	تور	tor
ټ	ṭ	ټول	ṭol
ج	J	جوړ	joṛ
چ	č	چاکو	čākū
ځ	j	ځای	jāy
څ	c	څوک	cok
خ	x	خور	xor
د	d	دود	dod
ډ	ḍ	ډېر	deṛ

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۳۲ /

rap	رپ	r	ر
r̄ūnd	ړوند	r̄	ړ
zoṛ	زور	z	ز
žwənd	ژوند	ž	ژ
zağ	ږغ	z̄	ږ
samūn	سمون	s	س
šəl	شل	š	ش
sāğəlay	سناغلی	s̄	سب
ğamay	غمی	ğ	غ
kār	کار	k	ک
gaḍ	ګډ	g	ګ
lās	لاس	l	ل
moṛ	مور	m	م
nən	نن	n	ن
maṇa	مڼه	ṇ	ڼ
wādə, žəṛawəl	واده، ژړول	w	و

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۳۳ /

har,sahār	هر، سهار	h	هـ
yor, melmastyā	یور، مېلمستیا	y	ي
saṛay	سړی	ay	ی
hosəy	هوسی	əy	ی
wir	ویر	i	ي
ter, maste	تېر، مستې	e	ې
kor	کور	o	«و» مجهول
lūr	لور	ū	«و» معروف
sur	سُر (در موسیقی)	u	پېنس
ibra	ابره (حاصل)	i	زېر
nikə, lwastəl	نیکه، لوستل	ə	زورکی
برای نمایاندن فشار، علامت زیر، پذیرفته شده است:			
koṭā	کوټه		فشار

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۳۴ /

جهت دور اندیشی: ث (θ)، ح (h)، ذ (δ)، ص (s)، ض (z)، ط (t)،
ظ (ẓ)، ع (ʔ)، ف (f)، ق (q)، ء (ʾ)، «و» معدوله (w)، جرمنی (w)،
انگلیسی (v)، روسی (B) در (v). (۱)

افزون بر پوهندوی نور احمد شاکر و محقق دکتور عبدالحکیم هلالی،
محمد صابر خویشکی در کتاب «آوا شناسی و لغت شناسی پشتو»،
الفبای آوایی پشتو را این گونه، شرح داده است:

الف- واول ها: رسم اشکال زیر:

۱- برای «و» آشکار = u

۲- برای «و» یا «و» طویل = o

۳- برای «ی» آشکار = i

۴- برای «ی» مونث = e

۵- برای «ه» = a

۶- برای «ا» = ā

۷- برای زور کی (ه)، شکل «θ» را انتخاب کرده است.

ب- کانسوننت ها: پوهنوال محمد صابر خویشکی، کانسوننت ها را این
گونه نمایانده است:

شماره	الفبای رایج پشتو	الفبای آوایی	مثال ها
-------	------------------	--------------	---------

۱- محقق دکتور عبدالحکیم هلالی، رهنمود الفبای آوایی پشتو، انجمن پشتو، ۱۳۵۵ش،
صص ۷-۱۱.

۱	ب	B	بني، بڼوال، باران
۲	پ	p	پند، پوپل، توپ
۳	ت	t	تور، تالو، توت
۴	ټ	ṭ	ټول، پلټل، مټ
۵	ج	j	جوړ، ناجوړ، تاج
۶	ځ	ǰ	ځمکه، نانځکه، ورځ
۷	چ	č	چار، مچ، پچه
۸	خ	c	خادر، خخوبی، پایڅه
۹	خ	x	خواړه، بیخ، اخ
۱۰	د	d	دود، درد، پند
۱۱	ډ	ḍ	ډگر، ډاډ، هډ
۱۲	ر	r	رامبېل، ټبر، اوربل
۱۳	ړ	ṛ	ړنگ، ټړل، ویجاړ
۱۴	ز	z	زړه، تازه، راز
۱۵	ژ	ž	ژوند، لژند، روژه
۱۶	ږ	ž	ږمنځ، ږلی، کوږ

سل، لس، اس	s	س	۱۷
شل، شپه، شپړ	š	ش	۱۸
بڼه، واښه، چنگاښ	ṣ	ښ	۱۹
غر، ټغر، باغ	ğ	غ	۲۰
کور، کرکیله، تاک	k	ک	۲۱
گیله، بگی، پرانگ	g	گ	۲۲
لاری، لار، ځنگل	l	ل	۲۳
موړ، بامل، بام	m	م	۲۴
نن، پرون، اسان	n	ن	۲۵
بانه، کون، پینه	ṅ	ڼ	۲۶
هلک، بهاند، مهال	h	ه	۲۷

ج - حروف عربی:

مانند ثابت، وارث، وراثت، باعث	ث
مانند ذلت، مذکور، ماخذ	ذ
مانند حوض، حاضر، حضور	ح
مانند صبر، بصر، صبور	ص
مانند ضرر، مضروب، غامض	ض

ط	t	مانند طالب، باطل، ناطق
ظ	ẓ	مانند ظالم، مظلوم، ناظم
ع؟		مانند عادت، طاعت، معلم
ف	f	مانند فرمان، کافر، نافع
ق	q	مانند قاموس، قوس، توافق

د- سیمی واول ها:

و (w)، مانند ور war، ولور walwar
ی (y)، مانند یور yor، یو yaw

ه- دفتانگ ها:

ae، مانند از لېو lew
aw، مانند law لو و کنډو kanḍaw
āw، مانند در پړاو paṛāw و جړاو jaṛāw
əw، مانند در کټو kaṭəw
دو صوتی (ی = ay) به گونه ی است:
ay، ایوان aywān، میره mayrə، سپری saṛay
āy، مانند آینه āyana، ځایگنی jāyḡənay، ځای jāy
əy، مانند نړی naṛəy، ډوډی doḍəy، کړکی kaṛkəy
uy، مانند خوی xuy، بوی buy، دوی duy
oy، مانند زوی zoy، سوی soy
پوهاند زیار، الفبای آوایی پشتو و نام های حروف را به شکل زیر،
آورده است.
الفبای آوایی (الفابت فونیمیک):

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۳۸ /

اسم	معمول	فونیمیک	اسم	معمول	فونیمیک
نې	ڼ	n	فشار، فتحه	ا' فتحه	a
«و» طویل	و	o	الف	الف	ā
پې	پ	p	بې	ب	b
رې	ر	r	خې	خ	c
ړې	ړ	r̥	چې	چ	č
سې	س	s	دې	د	d
شې	ش	š	ډې	ډ	ḍ
بڼې	بڼ	ʂ	«ې» طویل	ې	e
تې	ت	t	زورکی	ه	ə
تې	ټ	t̪	گې	گ	g
«و» کوتاه	و	u	غې	غ	ɣ(ǧ)
«و» نامستقل	و	w	هې	ه	h
خې	خ	x	«ي» کوتاه	ي	i
«ی» نامستقل	ی	y	خې	خ	j
زې	ز	z	جې	ج	ǰ

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۳۹ /

ک	کې	z	ږ	ږې
ل	لې	ž	ژ	ژې
م	مې	ay	ی	«ی» زوردار
ن	نې	əy	ی	«ی» زورکی دار (۶)

پوهاند زیار در کتاب «رهنمای نگارش»، الفبای حروفی که اصلاً عربی اند و در پشتو نیز به کار می روند را همراه با اشکال فونیمیک و مثال های آن ها چنین آورده است:

رایج	الفبای آوایی	اسم	نمونه	نوشتار آوایی
ا، ه	a	زور (فتحه)	اره، ار	aɾa, aɾ
ه، ه	ə	زورکی	زړه	zɾə
آ	ā	طویل	آر	ār, ās
ب	b	بې	بر	bar
پ	p	پې	پوړ	poɾ
ت	t	تې	تل	tal
ټ	t	ټې	ټل	ɬal
ج	j	جې (جیم)	جل	ǰal

۱- پښتو سیندکی، پوهاند دکتور مجاور احمد زیار، مرکز تحقیقات سایې، پشاور، سال ۱۳۷۸ ش، صص ۱-۲.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۴۰ /

čam	چم	چې	č	چ
jal,wraj	خل، ورخ	خې	j	خ
carx,xarc	خرخ، خرخ	خې	c	خ
xar,xor	خور، خور	خې	x	خ
dādā	دادا	دې (دال)	d	د
ḍol	ډول	ډې (ډال)	ḍ	ډ
rag,tor	رگ، تور	رې	r	ر
ṛund	ړوند	ړې	ṛ	ړ
zar	زر	زې	z	ز
žṚr	ژر	ژې	ž	ژ
žira	ږیره	ږې	ž	ږ
sam	سم	سې (سین)	s	س
špa	شپه	شې (شین)	š	ش
šār	ښار	ښې	š	ښ
ḍar	غر	غې (غین)	ḍ	غ
kar	کر	کې (کاف)	k	ک
gaṇ	گن	گې (گاف)	g	گ

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۴۱ /

lar	لر	لې (لام)	l	ل
mor	مور	مې (میم)	m	م
nar	نر	نې (نون)	n	ن
ruŋ	رون	نې	ŋ	ڼ
kor	کور	«و» بلند	(o) o	و
zum	زوم	«و» کوتاه	u	و
war	ور	وې	w	و
ham	هم	هې	h	ه، هـ
her	هېر	طویل	e	ې
wir	ویر	کوتاه	i	ي
wray	وری	زور (فتحه) دار	ay	ی
wɾəy,xwɾəy	وړی، خوړی	زورکی دار	əy	ی، ئ
	نمونه	اسم	آوایی	عربی
	حدیث	ثې، ثاء	θ	ث
	حلیم	حا	h	ح
	ذاکر	ذال	ð	ذ
	صابر	صاد	s	ص

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۴۲ /

ض	z	ضاد	ضمیر
ط	t	طا، طې	طاهر
ظ	z	ظا، ظې	ظاهر
ع	ʕ	عين	عالم
ف	f	فاء، في	فاروق
ق	q	قاف	قرآن (۱)

الفبای آوایی از نظر دانشمندان زبان پشتو:

شماره	حرف	پوهندوی شاکر	محقق هلالی	پوهنوال خویشکی	پوهاند زیار	متفاوت
۱	زور (فتحه)	a	a	a	a	همنظر
۲	الف	ā	ā	ā	ā	//
۳	ب	b	b	b	b	//
۴	پ	p	P	p	p	//
۵	ت	t	T	t	t	//
۶	ټ	ṭ	ṭ	ṭ	ṭ	//

۱- رهنمای نگارش، پوهاند دکتور مجاور احمد زیار، انجمن نشر دانش، ۱۳۸۶ش، صص ۱۵-۱۸.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۴۳ /

متفاوت	j	j	J	j	ج	۷
//	j	J	J	dz	ځ	۸
همنظر	č	č	C	č	چ	۹
متفاوت	c	c	c	ts	خ	۱۰
همنظر	x	x	X	x	خ	۱۱
//	d	d	d	d	د	۱۲
//	ḍ	ḍ	ḍ	ḍ	ډ	۱۳
//	r	r	r	r	ر	۱۴
//	ṛ	ṛ	ṛ	ṛ	ړ	۱۵
//	z	z	Z	z	ز	۱۶
//	ž	ž	Ž	ž	ژ	۱۷
//	ẓ	ẓ	ẓ	ẓ	ږ	۱۸
//	s	s	S	s	س	۱۹
//	š	š	Š	š	ش	۲۰
//	ṣ	ṣ	ṣ	ṣ	ښ	۲۱
متفاوت	ḡ (g)	ḡ	g	g	غ	۲۲
همنظر	k	k	K	k	ك	۲۳

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۴۴ /

//	g	g	g	g	گ	۲۴
//	l	l	l	l	ل	۲۵
//	m	m	m	m	م	۲۶
//	n	n	n	n	ن	۲۷
//	ŋ	ŋ	ŋ	ŋ	ڼ	۲۸
//	h	h	h	h	ه	۲۹

در بخش دفتانگ ها تفاوت های نوشتاری مانند ی (Θy)، ی (ay)، (āy)، (oy)، (uy)، (ew)، (əw)، (iw) وجود ندارند.

ترسیم حروف خاص آوای عربی در پشتو:

شماره	حرف	پوهندوی شاگر	محقق هلالی	پوهنوال خویشکی	پوهاند زیار	تفاوت
۱	ث	s	θ	θ	θ	تفاوت
۲	ح	h	h	h	h	//
۳	ذ	z	δ	δ	δ	//
۴	ص	ṣ	s	s	s	//
۵	ض	ẓ	z	z	z	//
۶	ط	t	t	t	t	همنظر
۷	ظ	ẓ	z̄	z̄	z̄	تفاوت

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۴۵ /

//	س	؟	؟	؟	ع	۸
همنظر	f	f	f	f	ف	۹
همنظر	q	q	q	q	ق	۱۰

بخش دوم

کاربرد درست «ی» ها

در زبان پشتو، «ی» ها از نگاه شکل، پنج گونه اند. این اشکال در گذشته از سوی نویسندگان و زبان شناسان پشتو انتخاب شده اند. اگر فیصله ی نشست «باره گلی» در سال ۱۳۶۹ش را نیز با آن ها یک جا کنیم، این رقم به شش شکل می رسد.

این پنج یا شش شکل در واقع از چهار صوت مختلف نماینده گی می کنند. دو تای آن ها آزاد یا واول ها هستند و بقیه بر اساس نامگذاری سنتی یا اصطلاحی زبان شناسی، دو صوت یا دفتانگ ها شمرده می شوند.

چهار آوای «ی» های پشتو در واقع چهار آواز مختلف اند که در نزدیک به پنج گرافیم همشکل، افاده می شوند. بنا بر این به طور سنتی، به نام «ی» های یک گرافیم نامیده شده اند.

اگر در آغاز برای آوای های پشتو- هنگام وضع شیوه ی نوشتار یا گرافیم- اشکال مختلف انتخاب می شد، امروزه در بخش شفاهی و نوشتاری «ی» های آن، دشواری و نفهمی ای به میان نمی آمد که اکنون گاهی در این بخش رونما می شود. با وجود این هم، زبان شناسان و نویسندگان پشتو، تلاش ورزیده اند با افزودی نقطه ها و بعضی نشانه ها، در بخش افاده ی اصوات، سهولت به میان آورده، خوانش و نگارش پشتو را آسان سازند.

قابل یادآوری است که از هفت واول پشتو، دو تای آن ها «ی» ها هستند که ابعاد و جا های قابل ملاحظه ی استعمال دارند. طبیعی ست که بدون واول، هرگز لغتی درست نمی شود. بنا بر این اگر این دو واول (ی=آ، ی=e) را به سنجش گیریم، درصدم لغات پشتو، بیش از بیست و پنج را می سازند.

ارزش این واول ها در این است که نه تنها به شکل اصلی فعل یا اسم می آیند، بل در حالت مغیره نیز آمده اند. یکی از ویژه گی های دستور زبان پشتو این است که فعل، اسم، صفت یا قید، در کنار حالت اصلی، حالت دوم یا مغیره نیز دارند که شامل جمع نیز می شود. بنا بر این، این دو واول (ی ها) در تحول چنین لغاتی نقش اساسی دارند.

افزون بر «ی = ی»، «ی» مذکر نیز در ساختار لغات پشتو، نقش مهم دارد. اگر تمام آن ها یک جا شوند، یک بخش سنگین و پر حجم را می سازند. همچنان اگر توسط اشکال تعیین شده، افاده ی درستی از آواها و شیوه ی نگارش آن ها نشود، یا به جای یکدیگر به کار بروند، واضح خواهد بود که در افاده و نگارش متن پشتو، دشواری فزون رونما می شود.

در این جا در نخست، جای درست کاربرد پنج «ی» رایج پشتو را انگشت نهاده، بعداً نظریات و پیشنهادات خویش را ارائه می کنیم.

۱- نرم، بی نطقه، فتحه دار یا «ی = ay» مذکر:

به این «ی»، «ی» نرم، بی نطقه، فتحه دار یا «ی» مذکر می گویند. بر اساس تعریف معمول زبان شناسی، دو آوا یا دفتانگ شمرده می شود.

از یک آوای آزاد (a) و یک آوای نیمه آزاد (y) به میان آمده است. با وجود این که بعضی زبان شناسان با تعریف معمول دفتانگ، موافق نیستند و هر کدام را آوای جداگانه می دانند، به هر صورت، «ی» فتحه دار یا مذکر از همین دو آوا درست شده است و همانند یک موج یا هجا، به یک باره گی از دهان بیرون می شود. جا های کاربرد این «ی»، این گونه اند:

الف- در پایان نام های مفرد مذکر می آید. مانند:

- سړی، منگی، لرگی، زمړی، ډانگی، فرنگی و غیره...

همچنان ممکن است نام های مذکر حقیقی باشند یا لفظی. به نام هایی مذکر و مونث حقیقی می گویند که توانایی زایش مثل را داشته باشند. نام هایی که توانایی تولید مثل را نداشته باشند، مذکر و مونث لفظی نامیده می شوند.

ب- در بعضی صفات نسبتی یا اسمای توصیفی نیز می آید. مانند:

- توریالی، ننگیالی، زمریالی، بریالی و غیره...

ج- در افعالی نیز می آید که برای اسم مفرد مذکر گردان یا درست شده باشد. مانند:

- احمد ډپر څورپدلی دی، محمود ډپر کړپدلی دی، لاس مې سوڅپدلی دی.

د- در پایان بعضی افعال ممکن نیز می آید. مانند:

- زړه مې په ښو خبرو رغېدلای شي، استاد د زده کوونکو په ښو اخلاقو خوشالېدلای شي.
- وطن په کارونو ابادېدلای شي، ځمکه د بزگر په هڅو زرغونېدلای شي.

و- در پشتو، مانند این دو آوا (ay)، دو صوت دیگر (oy، uy) نیز وجود دارند که تاکنون کدام شکل ویژه ای در رسم الخط پشتو ندارند. این دو صوت، بسیار معمول نیستند. بنا بر این اگر لغاتی که منتهی بر این دو صوت باشند، با همین «ی» نوشته شوند، عمل نادرست نیست؛ زیرا این گونه اصوات، نسبت به بقیه، به «ی»، نزدیک می باشند. مانند:

- خوی (xuy)، بوی (buy) یا زوی (zoy)، لوی (loy) و بعضی ضمائر دوی، هغوی و نام های دیگر.

۲- معلوم، کوتاه یا «ی=ا» معروف:

این «ی» پشتو، یک واول آزاد است که در متن، کاربرد بسیار زیاد دارد. موارد مهم استعمال آن چنین اند:

الف- برای جمع آن نام های مفرد مذکر می آید که با «ی» مذکر به پایان رسیده باشند. مانند:

مفرد	جمع
سړی	سړي
زمری	زمري
غوی	غويي
منگی	منگي

لرگی لرگی و غیره...

ب- برای حالت دوم یا مغیره ی آن نام های مفرد مذکر می آید که منتهی به «ی» مذکر باشند. مانند:

حالت اصلی	حالت دوم یا مغیره
(سړی) کار کوي.	(سړي) کار وکړ.
(بريالی) درس لولي.	(بريالي) درس ولوست.
(زمری) د څنگله پاچا دی	له (زمرې) څخه نور حیوانات وپرپرې.

ج- در پایان صفات یا اسمای نسبتی نیز می آید. مانند:

خوشال	خوشالي	رحيم	رحيمي
خوبښ	خوښي	کریم	کریمي
سوکال	سوکالي	ابراهیم	ابراهیمي
هوسا	هوسايي	و غیره...	

د- در بعضی از نام های حرفه / مسلک / پیشه نیز به کار می رود: مانند:

- ډولچي، سورنچي، توپچي، موچي، دوبي، جارچي و غیره...

ه- در بعضی افعال، به ویژه در افعال زمان حال نیز به کار می رود. مانند:

- ځي، راځي، خوري، کړي، څښي، وړي، لولي، ناځي، پاڅي و غیره...

۳- طویل، مجهول یا «ې = e» مونث:

این «ې» نیز یک آوای آزاد یا واول است که در لغات پشتو، به ویژه در نام های مونث، بسیار به کار می رود. در ذیل به بعضی از موارد مهم استعمال آن اشاره می کنیم.

الف- این «ې» مونث برای جمع آن نام های مفرد مونث به کار می رود که منتهی به های غیر ملفوظ (ه) یا فتحه (ا) باشند. مانند:

مفرد	جمع
ډیوه	ډیوې
بڼڅه	بڼڅې
پاڼه	پاڼې
منه	منې
زرکه	زرګې و غیره ...

ب- برای حالت دوم یا مغیره ی آن نام های مفرد مونث می آید که منتهی بر های غیر ملفوظ (ه) باشند. مانند:

حالت اصلی	حالت مغیره
(ډیوه) رڼا کوي.	د(ډیوې) رڼا تته ده.
(بڼڅه) د ژوند نیمه برخه ده.	بې له (بڼڅې) ژوندون گران دی.
(پاڼه) ورژپده	د توت (پاڼې) رنگ مې خوبسپري.
(پلوشه) درس لولي.	(پلوشې) درس ولوست.

ج- برای حالت مغیره و جمع آن صفات مونث نیز می آید که منتهی به «ه» یا «ا» باشند. مانند:

حالت مفرد و اصلی	حالت مغیره و جمع
(بڼه بڼڅه)	(بڼې بڼڅې)

(بنه بنځه) بنه خوی لري. (بنې بنځې) بنه خوی لري.
(سره ډيوه) (سري ډيوې)

د- در آن افعال و صفات نسبتی نیز مستعمل است که برای نام های مونث به کار رفته و گردان شده باشند. مانند:

له (بدې ورځې) ژاړم. (د بنې ورځې) خاوند شي.
(نجونې ژړېدلې). (خويندې خندېدلې).
(تورې نخېدلې). (وراوې تېرېدلې) و غيره...

ه- در ضمائر مونث و نام های مفرد حقیقی مونث نیز به کار می رود. مانند:

- دې، هغې، ناوې، ادې، خواښې و غيره...

ویژه گی دیگر این «ې» در این است که در میان لغات می تواند هویت (شکل) خویش را نگه دارد. حتی اگر کسی بخواهد به گونه ی دقیق، آن را استفاده کند، در آغاز لغات همچنان می تواند هویت خویش را نگه دارد، ولی در آغاز لغات، بسیار مروج نیست؛ چنانی که در میان لغات می آید. مانند:

در معنی (تېر) پخوا تېر شوی و (تیر) دستک یا لرگی.
در معنی (پیر) وقت یا مهال و در معنی (پیر) به معنی لارښود یا راهنما.
۴- زور کدار (y=Θ):

این «ی» بر اساس تعریف های معمول زبان شناسی، یک دفتانگ است. یعنی از دو آوا درست شده که یکی آن «Θ» یا زورکی و دیگرش سیمی

واول (y) می باشد. از این میان، یکی آن ها آزاد و دیگری نیمه آزاد است.

در الفبای کنونی پشتو، میان «a» و «ə» تفاوتی دیده نمی شود. هر دو را به شکل «ه» می نویسند؛ ولی در نشست «باره گلی»، برای زورکی و زور یا فتحه (a)، نشانه های «ه، ۀ» پذیرفته شده اند. این یک پیشنهاد خوب است.

بخش دیگر «ی» زورکدار، آوای نیمه آزاد (y) است. مورد استعمال آن چنین می باشد:

الف- در نام های مفرد مونث پشتو می آید. امکان دارد این نام ها یا مونث حقیقی باشند یا غیر حقیقی، ولی در تلفظ، مونث نامیده می شوند. مانند:

- خولی، زمري، نړی، گلالی، ډوډی، خوکی، و غیره...

ب- برای حالت جمع و مغیره ی آن صفات نسبتی می آید که به «ی» معروف، پایان یافته باشند. مانند:

حالت اصلی	حالت مغیره
خوښي	خوښی
تربگني	تربگنی
دوستي	دوستی
خوشالي	خوشالی

این مورد را در یک مثال هم نمایان می سازیم:

حالت اصلی حالت مغیره

د احمد او محمود ترمنځ دوستي ده. د احمد او محمود دوستي مزه نه شته.

۵ - همزه دار (ئ=əy):

یک دفتانگ است و با «ی» در بُرش، ساختار و گویش، هیچ تفاوتی ندارد. یعنی این هر دو در واقع همانند یک هجا، به یک باره گی از دهان خارج می شوند.

خط شناسان پشتو، نیاز و نشان برای تفریق «ی» و «ئ» را در این شمرده اند که یکی در نام ها و دیگری در افعال می آید. در ذیل موارد استعمال سنتی / کنونی «ئ» آن از سوی خط شناسان را معرفی می کنیم: الف - «ئ» همزه دار، بیشتر در پایان افعال امر و نهی می آید. مانند:

- کښنئ، پاڅنئ، وخورئ، مه خورئ، لارښئ، مه ځئ و غیره...

ب- در پایان بعضی از جملات پرسشی نیز می آید. البته در این جا حالت فعل را آشکار می کند. مانند:

- تاسو ټولگي ته راځئ؟ تاسو درس لولئ؟ په علمي غونډو کې برخه اخلئ؟ و غیره...

قابل یادآوری است که «ئ» همزه دار، «ی» زورکی دار و «ی» مذکر، هویت خویش را در میان لغات نگه داری کرده نمی توانند. مکان آن ها را شکل «ی» معروف می گیرد. این «ی» ها از لحاظ شکل، تنها در پایان لغات می توانند هویت (شکل) خویش را نگه دارند. مانند:

نړی+ وال = نړیوال یا کلی + وال = کلیوال

نظریات و پیشنهاداتی پیرامون «ی» های پشتو:

۱- پیرامون اسما: طبیعی ست که «ی» های پشتو، اصوات مختلف را نمایان می سازند. چنان چه هر آوایی از اسم و واحد جداگانه بهره مند می باشد، نیاز است شکل یا گرافیم آن ها نیز دارای واحد و نام مشخص باشد. چون در سایر الفباها- برای هر آوا- یک اسم مشخص گرافیم داریم و دشواری ای ندارند، در این جا نیز باید- از لحاظ توحید نام ها- دشواری ها مرفوع شوند. در این بخش، پیشنهاد مشخص من چنین است:

به «ی = ay»، مذکر گفته شود؛ زیرا کاربرد آن با جاها و معانی اش، به کلی موازی اند. در هر مکانی که این «ی» به کار می رود، چه فعل باشد یا صفت- اگر نام هم باشد- تمام صفات آن ها مذکر بوده یا از لحاظ گویش و معنی، ویژه گی مذکر داشته باشند، باید نام های فتحه دار، نرم و بی نقطه از آن ها حذف شوند؛ زیرا با معنی آن ها سازگار نیستند.

«ی = e»:

چنان چه «ی = ay» برای صفات، اسما و افعال مذکر می آید، همین طور «ی = e» برای اسما، صفات ها و افعال مونث هم می آید. بنا بر این، لازم است به آن «ی»، مونث گفته شود تا با معنی اش موازی باشد.

اصطلاحات «ی» مجهول یا طویل، درست به نظر نمی آیند؛ زیرا اصطلاح مجهول برای ما مجهول نیست. ممکن است این «ی» برای گوینده گان عربی و دری مجهول باشد و تعبیر آن در این جا سرایت

کرده باشد. به این لحاظ چیزی که برای ما مجهول نباشد، چرا به نام مجهول یاد کنیم؟

تلفظ طویل یا کوتاه یک واول، در معنی تغییری رونما نمی کند. به این دلیل، این اصطلاح یا نام، مرادف معنی نیست. اگر به این «ی»، اسم مونث (ی مونث) داده شود، با معنی، مرادف می شود.

نامگذاری «ی=i» معروف، بسیار نادرست به نظر نمی رسد، زیرا برای تمام پشتون ها و غیر پشتون ها آشکار است. بنا بر این اگر به جای «ی» کوتاه، این اسم انتخاب شود، دشواری زیادی به میان نمی آید.

نظر من در باره «ی» های «ی، ی، ئ»، این است که این هر دو یک آوا بوده، یا دو شکل یک آوا را می سازند. در واقع در الفبای پشتو برای این اصوات در سایر جا ها شکل نداریم و مقروض می مانیم. چنان چه تاکنون نیز برای «a»، شکل «e» و برای «a»، شکل «e» را به کار می بریم. با وجود این که نشست «باره گلی» برای زورکی، شکل «ë» را انتخاب کرد، ولی تاکنون معمول نشده است. همچنان برای دو آوای «u، o»، یک شکل «و» را داریم، اما باز هم برای یک آوا یا آواز، دو شکل «ی=ئ» می ماند.

زبان شناسان و خط شناسان پشتو، دلیل نیاز به «ئ» را «افاده ی فعلی» می شمارند. بنا بر این اگر برای تثبیت فعل، اسم و صفت، اشکال اصوات را تغییر دهیم، «ی» های دیگر (ی، ی، ی) نیز در افعال، صفات و اسما می آیند. به این دلیل، چرا برای آن ها اشکال مختلف را انتخاب نکنیم. مانند:

ی = سپری (اسم)، بریالی (اسم وصفی)، کړېدلی دی (فعل)
ي = سپري (اسم)، ننگیالی (اسم وصفی)، خوري، ځي (فعل)
ې = ناوې (اسم)، تودې / سپرې (صفت)، خندېدلي، گرځېدلي (فعل)
چرا این «ی، ي، ې» ها از لحاظ درونمایه، به اشکال تقسیم نشده اند؟
«ی، ئ» های زورکی دار و فتحه دار، در واقع نمایانگر یک آوا هستند.
برای تثبیت یک آوا، تنها به یک گرافیم یا حرف نیاز است.
وجود حروف مختلف برای یک آوا، به این معنی است که برای یک
زبان- به یک شیوه ی نگارش واحد- از چند الفبا برخوردار باشیم. این،
امر، تدریس زبان و آموزش را دشوار می کند. پیشنهاد من این است که
هیچ نیازی به «ئ» همزه دار نیست؛ زیرا یک بار اضافی بر زبان می
باشد. بنا بر این، بهره ندارد و باید از الفبای پشتو، حذف شود.
در نشست «باره گلی» که یک «ی» دیگر (ے) نیز به گونه ی اختیاری
پذیرفته شده بود، به آن (ے) نیز هیچ نیازی وجود ندارد. این شکل،
نمایانگر تاثیر زبان اردو بر زبان پشتو است. این شکل با استعمال سایر
«ی» های پشتو نیز افاده می شود.

جهت آموخت «ی» ها، به محصلان زبان پشتو پیشنهاد می کنم به جای
حفظ نام «ی» ها، بیشتر به گویش یا تلفظ و مکان استعمال آن ها توجه
کنند.

نام ها/ اصطلاحات ممکن از حافظه برونند، ولی گویش درست «ی» ها
و حفظ شکل آن ها در حافظه، به کاربرد درست «ی» ها کمک می
کند. مثلاً خواننده گان می توانند، شعار زیر را به گونه ی یک معادله ی

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۵۸ /

کوتاه در نظر بگیرند و در هر لغتی که «ی» ها به کار رفته باشد، بر اساس همین معادله- با در نظر داشت گویش- به کار ببرند. این معادله چنین است:

تل دې وي سوله په ټوله نړۍ کې

سره یو شی دا مو شعار دی

در معادله ی بالا، شکل و گویش هر «ی» را در نظر بگیرید و در هر لغتی که «ی» به کار رفته باشد، آن را با این گویش و این شکل میزان کنید. بنا بر این می توانید آن ها را به گونه ی درست، به کار ببرید.

بخش سوم

نگارش حالت مغیره

پشتو در میان آن زبان ها قرار دارد که «اسم» در آن ها بر اساس حالت نیز تغییر می کند. یعنی هنگام کاربرد جمله، اسم - افزون بر حالت اصلی نخست، حالت دوم و حتی می تواند حالت سوم داشته باشد. در زبان دری و سایر زبان ها، اسم از یک حالت برخوردار است. اگر گاهی اسمی در پشتو مفرد باشد، از نگاه موقعیت در جمله، احتمال دو تغییر در شکل آن وجود دارد. اگر جمع باشد، دو حالت جمع و به همین گونه احتمال دو حالت مغیره نیز وجود دارد.

در این جا نخست، به حالت اصلی (نخستین) و مغیره (دومین) نام ها اشاره می کنیم. بعد بر این نیز روشنایی می افکنیم که در حالت مغیره یا دومین کدام نام ها اشتباه نوشتاری صورت می گیرد. اول تر از همه، آن نام هایی که تنها یک شکل داشته و حالت مغیره ندارند:

۱- نام های ثابت و نامغیر: نام هایی اند که تنها یک حالت دارند و به گونه ی مفرد به کار می روند. آن ها در یک وضعیت نیز تغییر نمی یابند. در میان آن ها اسمای زیر شامل اند:

الف - نام های لفظی جمع و مفرد که به «ی = ay» (زورکی دار) منتهی شده باشند و در یک وضعیت نیز حالت مغیره نداشته باشند. این نام ها این گونه اند:

- مری، ډوډی، گری، گلالی، ملالی، شری، وری و غیره.

اما اگر این نام ها به شکل خودشان نوشته نشوند، هنگام تلفظ آن ها دشواری رونما می شود و یک غیر پشتون نمی تواند آن ها را به طور درست بیان کند. همچنان از تفکیک «گلالی» و «گلالی» و یا هم «مړی» و «مړي» به در شده نمی تواند. بنا بر این، تفکیک درست نگارش این نام ها ضرور است.

ب- نام هایی که به الف «ā» منتهی شده باشند، چه مفرد مذکر، چه مفرد مونث، چه مذکر یا مونث لفظی یا حقیقی باشند، حالت مغیره ندارند. مانند:

- ملا، بلا، کلا، نیا، خندا، ژرا، خلا، بنکلا و غیره...

این ها در هر موقعیت و هر حالت، اگر در شکل مفرد خویش نیز به کار بروند، تغییر نمی کنند. در بخش نوشتار چنین نام ها و لغات، اختلاف نظر وجود ندارد. بنا بر این در بخش نوشتاری و شفاهی نیز دشواری ای به چشم نمی آید. البته اگر نام های بالا به شکل جمع آورده شوند، جمع شکلی آن ها بر اساس بُرش، ساختار جمله و موقعیت نام ها می تواند دارای شکل اصلی و مغیره ی جمع باشد.

۲- نام هایی که تغییر می یابند: آن هایی اند که از نگاه موقعیت خویش در جمله تغییر می یابند و شکل آن ها نیز تغییر می کند. یعنی این گونه نام ها اگر دارای حالت مفرد باشند یا جمع، هر دو حالات مغیره را دارند؛ اما اگر در بخش نوشتاری، شکل درست این نام ها نگارش یابد،

در گویش آن ها سهولت رونما می شود. در ذیل، نمونه های این نام ها را ارائه می کنیم:

الف- نام هایی که به حروف بی صدا، منتهی شده باشند، دو حالت مغیره دارند: یکی ندایی و دیگری پیوست و سوا. چند نمونه را ارائه می کنیم:

حالت اصلی / حالت ندایی / حالت پیوست و سوا

احمد / احمده!! / له احمده مې زړه شین دی.

سلطان / ای د زړه سلطانه!! / له سلطانه پوره نه شوه.

جانان / جانانه راشه چې پخلا شو!! / بیگاه مې خوب کي وکر له جانانه سره جنگ.

غرا / ای د شمشاد غره!! / د غره پر خوکه لار ده.

بلبل / زما د زړه بلبله!! / د زړه حال مې له بلبله پوښته.

قلم / قلمه ښکل به دي کرم، نوم د جانان ولیکه!! / بې کتاب و قلمه، وطن نه رسیږي.

مور / مورې لپه دې له دعاوو ډکه اوسه!! / خدا(ج) دې بې موره او بې پلاره مه کړه.

با وجود این که در حالات مغیره ی بالا، دشواری های بسیار خاص وجود ندارند، ولی باز هم بعضی آن ها را به طور درست نمی نویسند و بُعد دستوری آن ها را به خوبی به نظر نمی آورند.

ب- بعضی ضمائر پشتو چنان اند که دارای حالت دوم نیز می باشند، ولی در رسم الخط پشتو- عربی، نوشتن حالت دوم بعضی آن ها دشوار است. به این دلیل گوینده گانی هنگام خوانش اخبار، آن ها را نادرست

می خوانند که توام با آن، معنی و درونمایه ی جمله تغییر می یابد. در
زیر، به ضمائر شخصی پشتو نیز اشاره می کنیم:

حالت اصلی

حالت مغیره

مفرد

زه

ما

ته

تا

جمع

موبږ

موبږ

تاسې / تاسو

تاسې / تاسو

مفرد مذکر

دی

ده

مونث و جمع مذکر

دوی

دوی

مفرد مونث

دا

مفرد مذکر

دې

مفرد مونث

دغه

مفرد مونث

دغه

جمع / مونث مذکر

دغه

جمع / مونث مذکر

دغې

جمع / مونث مذکر

دغو

جمع / مونث مذکر

دغو

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۶۳ /

هغه	مفرد مذکر
هغه	
هغه	مفرد مونث
هغې	
هغو	مونث و جمع مذکر
هغو (۱)	
در ذیل، هر یک این ضمائر را در حالت اصلی و مغیره، در یک جمله به کار می بریم:	
حالت مغیره	حالت اصلی
ما درس ولوست	زه درس لولم
«زه» به «ما» تغییر می یابد	
تا درست ولوست	ته درس لولې
«ته» به «تا» تغییر می یابد	
حالت جمع ضمیر متکلم، فقط یک شکل دارد و دارای حالت مغیره نمی باشد:	
ده درس ولوست	دی درس لولی
دې درس ولوست	دا درس لولی
دغه هلک درس ولوست	دغه هلک درس لولی

۱- دستور پشتو، هربرت پنزل، ترجمه ی محمد رحیم الهام، ۱۳۴۰ ش، مطبعه ی دولتی، صص ۱۳۴-۱۳۵.

دغه «daḡa» به دغه «dəḡə» مبدل شد. یعنی «a» به «ə» مبدل می شود.

دغه جلی درس لولي	دغې جلی درس ولوست
هغه ځوان درس لولي	هغه ځوان درس ولوست
هغه پیغله درس لولي	هغې پیغلې درس ولوست
«هغه» به «هغې» و «پېغله» به «پېغلې» مبدل شدند.	

در کُل در نوشتار و استعمال مغیره و اصل ضمائر بالا، اشتباهات زیادی صورت نمی گیرند. تنها در حالت اصلی و مغیره ی «هغه» و «دغه»، دشواری وجود دارد؛ زیرا شناسایی آن ها در رسم الخط پشتو، بسیار مشکل است.

البته اگر برای «ə» (زورکی) شکل پیشنهاد شده ی نشست باره گلی (ġ) در نظر گرفته شود، این مشکل تا اندازه ی زیادی حل می شود. به ویژه زورکی «ə» (هججا)، به درستی افاده خواهد شد؛ ولی زورکی «ə» (هججا) که آن هم از حالت اصلی «a» به «ə» مبدل شده است، باز هم به درستی افاده نخواهد شد. تنها الفبای فونیمیک می تواند حالت اصلی و مغیره ی آن را به گونه ی دقیق ترسیم کند. حالات بالا را در رسم الخط سنتی و آوایی پشتو، مشاهده کنید:

هغه هلك درس لولي	haḡa halək dars lwali
دغه هلك درس لولي	daḡa halək dars lwali
هغه هلك درس ولوست	həḡə halək dars wəlwast
دغه هلك درس ولوست	dəḡə halək dars wəlwast

در هر دو ضمیر، هغه/ «hağa» و دغه/ «dağa» هنگامی که از زمان حال به گذشته مبدل شوند، «a» به «ə» مبدل می شود. چنان چه این تغییر در سیستم الفبایی پشتو، به گونه ی خوب ترسیم شده نمی تواند، بنا بر این کسانی که زبان مادری آنان پشتو نیست یا پشتوی آنان از لحاظ شفاهی، صد درصد رسا نمی باشد، نمی توانند به درستی میان حالت اصلی و مغیره ی این ضمائر، تفاوتی قایل شوند. وقتی جملات مستعمل این ضمائر را به کار می بندند، اشتباه لفظی انجام می دهند. افزون بر ضمائر و اسمای بالا، آن نام های پشتو که در میانه «o» یا «u» داشته باشند، دارای حالت مغیره می باشند. در آن ها در حالت مغیره، «و» به «ā = الف» مبدل می شود و در پایان، زورکی «ə» افزایش می یابد. مانند:

پښتون	پښتانه
زور	زوره
موړ	ماړه
زنگون	زنگانه

بعضی اسما و صفات یک هجایی نیز حالت مغیره دارند که با زورکی «ə» به پایان می رسند. مانند:

اوم	اومه
مل	مله
مړ	مړه
اوړد	اوړده
شین	شینه

سور سره و غیره...

ولی در پشتو، نام هایی که بیش از بقیه حالت مغیره دارند، این هایند:
 ۱- نام هایی که به «a» منتهی شده باشند، به ویژه آن هایی که به طور حقیقی یا لفظی، مفرد مونث باشند. حالت جمع و مغیره ی این نام ها، به «ې» طویل یا مونث، خاتمه می یابد. مانند:

حالت مفرد	حالت مفرد مغیره	حالت جمع
تخته	د توری تختې رنگ	تختې
لبنته	د لبنتي پانې	لبنتي
ونه	د ونې سپوری	ونې
سترگه	د سترگې لید	سترگې
منیه	د منې رنگ	منې

در شکل اصلی و مغیره ی این نام ها دشواری زیادی به میان نمی آید، ولی اگر به جای «ې»، «ئ، ی، ی» و یا هم «ی» به کار برود، معنای آن تغییر یافته و تلفظش دشوار می شود.

۲- سایر اسما یا صفات بسیار مستعمل حالت مغیره، همان هایی هستند که به «ی» نرم، فتحه دار یا «ی» مذکر منتهی می شوند. این اسما یا صفات، حالت دوم/ مغیره دارند.

قابل یادآوری می باشد که حالت جمع یا مغیره ی این نام ها، هر دو به یک گونه انجام می یابند. هر دوی آن ها به «ی» معروف، پایان یافته اند. در زیر، به حالت اصلی یا مغیره ی این اسما یا صفات، اشاره می کنیم:

بريالی ډوډی خوري / بريالي ډوډی و خوړه
 توريالي خاندي / توريالي و خندل

د ادب پوهنځی مې خوښ دی / د ادب پوهنځي محصل یم
گلالي درس لولي / گلالي درس ولوست و صد ها نمونه ی دیگر.
اگر میان حالت اصلی و مغیره ی این نام ها تغییری صورت نگیرد، باز
هم در معنی و تلفظ آن ها تفاوت رونما می شود.
بعضاً در رسانه های ملی و جهانی که کاربرد «ی» های پشتو به گونه ی
دقیق انجام نمی یابند، گوینده گان را در خوانش متن، با اشتباهات
زیادی روبه رو می سازند، اما خوشبختانه در استعمال حالت اصلی،
مغیره و جمع آن ها دشواری زیادی وجود ندارد.
به تمام خواننده گان و نویسندگان پشتون، به کار است به اصلاح
نگارش و استعمال درست این نام ها بسیار توجه کنند؛ زیرا دشواری
هایی که در سایر بخش های اسم وجود دارند، در این جا با آن ها
مواجه نیستیم.

بخش چهارم

نگارش لغات

لغت، آن عنصر زبان به شمار می رود که از بیش از یک آوا ساخته شده و دارای معنی باشد. این عنصر اگر روی اصوات مختلف تقسیم شود، معنی خویش را از دست می دهد و به عنصر بی معنی مبدل می شود. بعضی از زبان شناسان، تفاوت لغت و مورفیم را در این می دانند که لغت، دارای بار معنایی است، ولی مورفیم، یک واحد لفظی بوده، امکان دارد بامعنی یا بی معنی باشد.

این که لغت از لحاظ دستوری بر چند بخش تقسیم می شود و از نظر موقعیت در جمله، چه بسامد معنایی دارد، در این قسمت، روی آن بحث نمی کنیم. در این جا فقط بالای این سخن خواهیم گفت که لغت، نام است یا صفت؟ فعل است یا قید و یا هم چیز دیگر و چه گونه نوشته می شود؟ زیرا هدف ما درست نویسی است.

۱- لغات آزاد یا غیر ترکیبی: آن هایی اند که به گونه ی مستقل، دارای معنی باشند و از کدام لغت یا مورفیم دیگر، به وجود نیامده و جز اصوات، بالای بخش های دیگر، قابل تقسیم نباشند. در نگارش چنین لغاتی دشواری زیادی وجود ندارد. به ویژه که منتهی به کانسونت باشند. مثال ها:

الف/ لغات منتهی بر کانسوننت: آن هایی اند که منتهی به کانسوننت بوده، چه مفرد باشند یا جمع، مذکر باشند یا مونث، در نگارش آن ها دشواری زیادی وجود ندارد. مانند:

- لاس، اس، توک، نمر، لمر، سیند، مور، خور، ورور، کور، تور، غم و غیره...

ب/ لغات منتهی بر صدادار: آن هایی اند که به فتحه ی «a» یا هم به زورکی «ə» پایان یافته باشند. در بخش نگارش آن ها دشواری اندکی وجود دارد.

پشتون ها یا کسانی که زبان پشتو را به خوبی آموخته باشند، خوانش و تفکیک آن ها برای شان بسیار مشکل نیست، ولی کسانی که پشتو را بر اساس نگارش آموخته باشند، تلفظ درست آن ها برای شان مشکل است. مانند:

شنه (Šna) - (صفت مفرد مونث)، شنه (Šnə) - (صفت جمع مذکر)				
غله (gla)	//	غله	//	gla
سره (sra)	//	سره	//	srə
پره (pra)	//	پره	//	prə
زړه (zara)	//	زړه	//	zra (اسم مفرد مذکر)
تره (tara)	//	تره	//	trə

باز هم یادآوری می شود که اگر برای زورکی «ə»، شکل «ë» رایج شود، هنگام ضبط دقیق این لغات، هشتاد درصد سهولت به میان می آید. همچنان بقیه ی بیست درصد با الفبای فونیمیک، رفع می شود.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۷۰ /

ج/ لغات منتهی به «ی» ها: آن هایی اند که از پنج یا چهار «ی» پشتو، به یکی منتهی شده باشند، اما اگر در نگارش آن ها دقت نشود، هم در تلفظ لغات و هم در افاده ی معنی، دشواری رونما می شود. مثال ها:

نادرست	درست
احمد ډوډی و خوږه	احمد ډوډی و خوږه
بریالی احمد وواهه	بریالی احمد وواهه
راځی چی درس ولولو	راځی چی درس ولولو
د ده رنگ د سپری نه دی	د ده رنگ د سپری نه دی
هوسی راغله	هوسی راغله

۲- لغات ترکیبی: آن هایی اند که از دو لغت آزاد، مورفیم و یا هم از یک لغت آزاد یا یک مورفیم غیر مستقل، به وجود آمده و از این ترکیب یا ساختار نو، معنای جدیدی به دست آمده باشد.

لغات ترکیبی نیز به دو بخش تقسیم می شوند:

الف- آن هایی اند که توان پیوند ندارند: اگر با این لغات، عنصر دومی یک جا شود، باز هم می توانند شکل مجزای خویش را نگه دارند. مانند:

مفرد	جمع یا ترکیب
غر	غرونه
سیند	سیندونه
وزر	وزرونه
بنکر	بنکرونه
زور	زورور

خبر پکتیا
خبريال پکتیاوال و غيره...
در این میان «ونه، ور، یال و وال» پسوند می باشند که پیش از آن ها توانایی پیوستن با آن ها را ندارند، اما لغات ترکیبی ای نیز وجود دارند که این پسوند ها می توانند با آن ها پیوست شوند. همچنان اگر پسوند ها در حین حال از آن ها جداگانه نوشته شوند، نگارش لغات، نادرست شمرده می شود. مانند:

مفرد	جمع یا ترکیب
غم	غمونه
بحث	بحثونه
ننگ	ننگیالی
سمون	سمونوال و غيره...

ب- آن هایی که توان پیوند دارند: آن هایی اند که از بیش از دو جزء مختلف به وجود آمده و معنای جدیدی از آن ها به دست آمده باشد. این لغات ترکیبی، توانایی یک جا شدن را دارند و باید یک جا نوشته شوند؛ ولی هنگام نگارش آن ها از سوی بعضی نویسنده گان، اشتباه شده می شود. یعنی هر دو ترکیب را جداگانه می نویسند. مانند لغت که یک مورفیم مستقل است. اگر ما از یک جا کردن آن با لغت «پوهنه»، یک لغت ترکیبی دیگر بسازیم، جداگانه نباید بنویسیم. مانند «ویی پوهنه». اگر این گونه نوشته شود، باز هم به آسانی برای یک معنی واحد- به گونه ی یک لغت ترکیبی- مورد استفاده نخواهد داشت؛ زیرا

شکل درست آن چنین است تا به گونه ی ترکیبی و یک جا نوشته شود. مانند «ویپوهنه» و «پشتو لیکلار» پوهاند زیار. این درست نیست که ما «لیک» را جداگانه و «لار» را جدا بنویسیم. کتابی به نام «لغت پوهنه» (۱) که یک کتاب بسیار مهم علمی است و در باره ی ساختار لغات، بحث های خوب و همه جانبه ی آموزشی دارد، با اشتباه عنوان کتاب، همین گونه باقی مانده است (لغت پوهنه). برای لغات ترکیبی، طریق گزیده و خوب، همان «ویپوهنه» می باشد. لغاتی که توانایی یک جا شدن را دارند، باید یک جا نوشته شوند و آن هایی که هیچ گونه توان پیوست ندارند، ناگزیر باید آن ها را جداگانه نوشت. مانند پکتیا+ وال = پکتیاوال که مجبوریم جداگانه بنویسیم؛ زیرا «الف» آخر بخش نخست ترکیب، با آخرین لغت یا مورفیم، توان پیوست ندارد؛ ولی در «غزنی+ وال» که این توانایی وجود دارد، باید یک جا بنویسیم. مانند:

– غزنیوال، ارغندیوال، زرمالوال، سمونوال و غیره...

چند مثال دیگر لغات ترکیبی:

یرغلگر، بلوسگر، هتییوال، نریوال، تولگیوال، خوکیوال، پوخیوال، سکیلاکگر، وراکار، نیواکگر، تگمار، غمجن، گتیالی، کتنپلاوی، چاپگر، لوبغاری، خانساتی، ورخچاری، خیانتکار، امانتکار، ستمکار، نریخور، گدهونوال، ولسواک، پاتکوال، ربنستینوال، ولسپال، تونوال،

۱- لغت شناسی، محقق دکتور دولت محمد لودین، انجمن پشتو، کابل، ۱۳۵۵ش.

پرگنوال، ځمکواکي، نړیواکي، تمځی، پوهنځی، سمونځی، پالنځی،
ښوونځی، پخلنځی، لوبځی، ښویندی، ښکیلاک، زبېښاک، ورېښمین،
پرتمین، لېونتون، هېڅکله، مخنیوی، بنسټوال و غیره... (۱)

در زبان پشتو، لغاتی وجود دارند که در شیوه ی نگارش آن ها اکثراً
درستی رونما نشده است، ولی بعضی نویسنده گان همچنان آن ها را
نادرست می نویسند. باید برای این لغات، معیاری پذیرفته شود. در
نخست لغاتی که مطابق با فیصله های انجمن پشتو در آن ها تصحیح به
عمل آمده است و اکنون به شکل درست نوشته می شوند، اما بعضی
تاکنون هم از آن ها سرپیچیده یا آگاه نیستند، مورد استفاده قرار گیرند.
در زیر، فیصله های انجمن پشتو را که در مواقع مختلف، صورت گرفته
اند، می آوریم. خوشبختانه که این فیصله ها به اندازه ی زیادی تطبیق
شده اند، ولی پس از آن ها همچنان لغاتی وجود دارند که در شیوه ی
نگارش آن ها اختلاف نظر وجود دارد.

۳- فیصله های انجمن پشتو در مورد لغات اختلافی:

الف/ فیصله ی اول:

در اول جوزای سال ۱۳۲۱ش / جون ۱۹۴۲م، به خواست انجمن پشتو،
بیست و پنج تن از نویسندگان و دانشمندان افغانستان در این نهاد
جلسه کردند. آنان پس از بحث روی ۳۱ مورد اختلافی، فیصله کردند
لغات زیر، چنین نگارش یابند:

۲- رهنمای نگارش پشتو، پوهاند زیار، پوهنتون ننگرهار، ۱۳۶۰ش، صص ۲۱۷-۲۲۰.

مورد اختلاف	پذیرفته شده
شونډې / شونډان	شونډې
کښېناست / کښېناست	کښېناست
ټول خلق / ټوله خلق	ټول خلق
ټولې خبرې / ټوله خبرې	ټولې خبرې
پاته / پاتې	پاتې
که راغلی وای / که راغلی وی	که راغلی وای
لویه / لو	لویه
تویه / تو	تویه
مېرونه / مېرونه	مېرونه
ولید / ولیدو / ولیدئ / ومولیدلو	ولید. در گذشته ها همین
	یک شکل انتخاب
	شده، اما در آخر
	بعضی «ه» را نیز می
	افزایند. مانند وواهه.
لُڅ / لُوڅ	لُڅ
وشو / وسو	وشو
شوی / سوی	شوی
شته / سته	شته
شی / سی	شی
لږه ډوډئ / لږې اوبه	لږه ډوډئ / لږې اوبه
ښې خبرې / ښه خبرې	ښې خبرې
غږ / غگ / غاگ	غږ / اژغ

ځینې وایي	ځینې وایي / ځنې وایي
له ده ځنې	له ده ځنې / له ده ځینې
چلونکی	چلونکی / چلونکی
بنونکی	بنونکی / بنونکی
بنونځی	بنونځی / بنونځی
کښې	کښې / کښې / کې
	«پرې / په» در این مثال ها:
پر	احمد سترگی لري / مگر لار
پر	پرې نه ویني / په نه ویني
ویل	ویل / ویله
ولاړ	ولاړ / لاړ
وکړ	وکړ / وکی / وکه
وکړئ	وکړئ / وکئ
مونږ	مونږ / موږ
زما / زمونږ	زما / زمونږ / ځما / ځمونږ
زه	زه / څه
	یاد آوری:

فیصله ی نخست در فیصله سوم، چنین تعدیل شد:	فیصله ی نخست
حالت تعدیل شده	

پاتې	پاته
«مونږ / موږ» هر دو پذیرفته شدند.	مونږ
«ولاړ / لاړ» هر دو صورت پذیرفته شدند.	ولاړ
لوڅ	لُڅ

ب / فیصله ی دوم:

در هشتم سنبله ی سال ۱۳۲۷ش / ۲۰ آگست ۱۹۴۸م در کابل، به خواست انجمن پشتو، نوزده تن از نویسنده گان و دانشمندان پشتونخوا (هر دو سوی خط دیورند) بر سر موارد اختلاف رسم الخط پشتو، چنین فیصله کردند:

مورد اختلاف

نهایی شده

ن، نر

ن

زه، ته، ده، زه، ته، ده

«زه، ته، ده» بدون همزه در

تمام مثال ها.

اوریدل، اخیستل، اوریدل، اخیستل

اوریدل، اخیستل (بدون مد)

ولید، وگوره، اولیدو، اوگوره

ولید، وگوره (بدون الف)

می، دی، پرې، لاندې، باندې

می، دی، پرې، لاندې، باندې

د، پر، لاند، باند، لومړی، کوچنی

لومړی، کوچنی، گوډ، گوته

گوډ، گوته، بوخت، لمړی، کچنی

بوخت، چاپ، گړی

گډ، گته، بُخت، چاپ، گړی، چهارپ

گهړی

نب

جدا از «ش» و «خ».

ږ

جدا از «ژ» و «گ».

خ / مصدر فعل زمان حال و سایر افعال

ځي، بوځي، راځي

ویل، وی

ویل، وی. مجوز در شعر.

ضمایر ماضی بعید:

وم، وو، و، وه، وی. یعنی برای مفرد غایب، دو «و» نوشته می شود.

مشتقات مصدر «شول»:

باید «شوم، شوو، شوې، شول، شوه، شوي» نوشته شوند.

جمع مذکر تمام افعال:
در نگارش «ل» مستعمل می باشد. مانند: راغلل، ولیدل.
تمام ماضی های کامل:
ولید، وکوت، وکر، مگر وتاره. «وواهه» باید در آخر «ه» داشته باشد.
ج/ فیصله ی سوم:

در هشتم سنبله ی سال ۱۳۳۷ش / ۱۹۵۸م، به دعوت انجمن پشتو، نویسنده گان و دانشمندان پشتونخوای شمالی و جنوبی در روز های جشن آزادی، به کابل آمده بودند. در پنجم سنبله / ۲۷ اگست، نشست ها و بحث های آنان پیرامون نگارش پشتو، آغاز می شوند. پس از چند برنامه، بحث و تحقیق، بر سر موارد اختلافی، چنین فیصله صورت گرفت:

مورد اختلاف	پذیرفته شده
خُمکه، مَحَکه، زَمکه	خُمکه
زَمری، مَزری، خُمری	زَمری
کِنبته، نَبکته، خکته	کِنبته
پِنبه، نَبپه، خپه	پِنبه
کِنیل، نَبکل	کِنیل
کِنیل	کِنیل
ماسخوتن، ماخوستن	ماسخوتن
ورخ، روخ	ورخ
موروی، مپرووی	موروی
لویشْت، ولیشت	لوپشت، لوپنیت
ورک، روک	ورک

خسر	خسر، سخر
خوسا	خوسا، سخر
سکروټه	سکروټه، سروټکه، سکوروټه
ورور	ورور، رور
وروټه	وروټه، روټه
ورورولي	ورورولي، رورولي
وروسته	وروسته، روسته، روستو
وروستی	وروستی، روستی
سیوری	سیوری، سوری
اخلم، اخلې	اخلم، اخلې، اخم، اخی، الم، الې
بښل، بښنه	بښل، بښنه، بخښل، بخښنه
ماسپښین	ماسپښین، مازپښین، ماپښین
کوم	کوم، کم
اغړل	اغړل، اخښل، اخل
نمړی	نمړی، مړی، نوړی
زوی، زامن	زوی، زامن، ځوی، ځامن
زېږېدل	زېږېدل، ځېږېدل
زغستل	زغستل، څغستل
زلمی	زلمی، ځلمی
سوځل، سیځل	سوځل، سپځل، سوزل، سپزل
خوځیدل	خوځیدل، خوژېدل
غورځنگ	غورځنگ، غورزنگ
زغمل	زغمل، ځغمل
ژرنده	ژرنده، زرنده، جرنده

ژبه	ژبه، زبه، جبه
ژړا	ژړا، زړا، جړا
ژوند	ژوند، زوند، جوند
ژمی	ژمی، زمی، جمی
ژوبل	ژوبل، زوبل، جوبل
خېژي	خېژي، خېزي، خېجي، خېري
ژی	ژی، زی، جی
ژور	ژور، زور، جور
نژدې	نژدې، نردې، نزدې
لمر، نمر	لمر، نمر، نور، مر، میر
لمسی، نمسی	نمسی، لمسی، نوسی
لمونځ	لمونځ، نمونځ، مونځ
لمانځه، نمانځه	لمانځه، نمانځه، مانځه
لامده، لانده	لامده، لانده
پسرلی، سپرلی	پسرلی، سپرلی
بڼغ، غبر	بڼغ، غبر، ژغ
کنځل، بنکنځل	کنځل، بنکنځل
جینی، نجلی	جینی، نجلی، جلی، جیلی
لمبر	لمبر، نمبر
نولس	نولس، نونس
وېره	وېره، بېره، اېره
ویده	ویده، بیده، اوده
ویاله	ویاله، بیاله، واله
اوبدل، اودل	اوبدل، اودل، اوبل

نښتل	نښتل، منښتل
بزرگان، ملکان	بزرگان، ملکان، بزرگانان، ملکانون
وزه	وزه، بزه، بیزه
کارغه	کارغه، قارغه، کارگه
ن	ن، نر
کجیر	کجیر، قجیر
ټوکه، پرک، چکرې	ټوکه، پرک، چکرې، ټوقه، پرق، چقرې
زړه	زړه، زړه
ته	ته، ته
زه	زه، زه، خه
لوی	لوی، لو
دوی	دوی، دوئ
هغوی	هغوی، هغوی
لوېدیز	لویدیز، لویدیخ، لوئیدیز
وویل	وویل، اووئیل
یو، اینده	یو، ائینده، یو، اینده

{ې} / {ي} (ې مجهول) باید به جای «ي» معروف، استعمال نشود.
پس از فیصله های سه گانه ی انجمن پشتو، دو فیصله ی گروهی دیگر
نیز صورت گرفته اند که یکی فیصله ی نشست «باره گلی» است و
دیگری فیصله ی کارگاه نصاب آموزشی وزارت معارف.
د- فیصله ی سمینار «باره گلی» در مورد رسم الخط و رهنمود پذیرفته
شده ی پشتو:

سی و دو سال پس از سومین فیصله ی انجمن پشتو پیرامون رسم الخط پشتو، بار دیگر زمینه میسر شد تا جهت به میان آوردن یک رسم الخط پذیرفته شده ی پشتو، تلاش های عملی صورت گیرند. در این میان به ابتکار اکادمی پشتوی پوهنتون پشاور در سال ۱۳۶۹ش/۱۹۹۰م در «باره گلی» سوات، سمینار سه روزه ای تدویر یافت که در آن کمابیش صد تن از ادیبان و زبان شنان چهار گوشه ی پشتونخوا، اشتراک ورزیده بودند. این نشست در روز نخست، کمیته ی بیست عضوی کاری تعیین کرد که آقایان زیر در آن شامل بودند:

۱- پروفیسور سید محمد تقویم الحق «کاکاخیل»

۲- پروفیسور جهانزیب «نیاز»

۳- پروفیسور نصیرالدین

۴- حبیب الله «رفیع»

۵- منتظر «بیتنی»

۶- عبدالکریم «بریالی»

۷- همیش «خلیل»

۸- داکتر محمد اعظم «اعظم»

۹- داکتر خالد خان «ختک»

۱۰- محمد پرویز «شاهین»

۱۱- پروفیسور محمد افضل رضا/ عضو افتخاری

۱۲- پروفیسور خواجه محمد «ساتل»

۱۳- نورشاه «جهان نور»

۱۴- داکتر وردگ / عضو افتخاری

۱۵- سیال «کاکر»

۱۶- سید احمد «مومند»

۱۷- داکتر محمد اقبال نسیم «ختک»

۱۸- داکتر محمد «اسرار» / عضو افتخاری

۱۹- خیبر «افریدی»

۲۰- پروفیسور یار محمد «مغموم»

اعضای کمیته ی کاری در سه نشست دشواری ها، پیچیده گی ها و هرج و مرج رسم الخط پشتو را به گونه ی همه جانبه به بررسی گرفته و بالای همه به گسترده گی اندیشه کرده و در هر بخش - پس از بحث علمی - به یک نتیجه دست یافتند.

کمیته، آخرین فیصله ها و نتایج کاری خویش را در نشست عمومی به سمع رساند که باعث تایید همه شده و از آن پشتیبانی کردند. آنان آخرین فیصله ی عمومی - پیرامون رسم الخط پذیرفته شده ی پشتو - را چنین صادر کردند:

۱- لغاتی که از زبان های عربی و دری، وارد پشتو شده اند و معنی خویش را به خوبی نگه داشته اند، باید به شکل اصلی نگارش یابند. مانند: قصه، قمیس، ضعیف و...

لغاتی که متأثر از پشتو بوده، معنی و شکل آن ها تغییر یافته اند، در پشتو به شکل تغییر یافته ی خویش نوشته می شوند. مانند: تپوس، پام و...

در لغات پشتو، نشانه های ویژه ی عربی را نمی نویسیم. بنا بر این، «تورخم» را با «ت» بنویسیم، نه با «ط».

۲- «ن» به عنوان یک حرف الفبای پشتو، یعنی در حروف تهجی، پس از «ن» نوشته شود و اسمش «نون» باشد.

۳- لغاتی که در پایان شان «فتحه» داشته باشند، باید با «ه» نوشته شوند. مانند: خوشحال (مذکر)، خوشحاله (مونث). «ه» نمی تواند علامت ویژه ی تانیث شمرده شود.

۴- «مد» در پشتو وجود ندارد.

۵- «ے» مجهول که در پشتونخوای شمالی، افتیده نوشته می شود، باید همین طور افتیده بماند؛ مانند سرے و غیره. البته در افغانستان با رسم الخط رایج، نوشته شود.

۶- «ی» ویژه در میان لغات به گونه ی «ې» و در پایان به گونه ی «ې» نوشته شود. مانند: سرې اوبه، خېر و غیره. «ے» مجهول، یعنی افتیده نیز در میان لغات، همانند «ې» ویژه نوشته شود.

۷- برای «ی» معروف، دو نشانه در کنار هم نوشته شوند. مانند: سرې، زمري و غیره.

۸- «ی» مونث در اخیر و کشیده نوشته شود. مانند: کرسی، جینی و غیره.

۹- برای فعل - همانند گذشته- بر فراز «ی»، «ء» بنویسیم. مانند وخورئ، وکړئ و غیره.

۱۰- در ضمیر متصل و «پئی» در پایان «ی» همزه / «ء» نوشته شده یا با «ی» و «ی» ویژه نگارش یابد. مانند در «یئی»، یک «ی» و در «ی» دوم باید همزه نوشته شود.

۱۱- در این گونه «ه»، مانند زړه، بڼه، په، ته- همانند گذشته- بر افراز «ه» باید «ء» قرار داشته باشد. در ضمن در افغانستان و پشتونخوای شمالی نیز به همین شکل نگارش یابد.

۱۲- «گ» با پندک نوشته شود.

۱۳- کښې، کښناستل، نخښه، بخښل و امثال چنین لغاتی نیز به همین گونه نگارش یابند.

۱۴- «و» معدوله را نمی توان از نشانه ها انداخت. مانند خوله، خواره، گوند، غوندې و غیره.

۱۵- نقطه ها یا لغاتی که با ضمه / پیش، از عربی و دری آمده باشند، همان گونه نوشته شوند، یعنی در قالب خودشان. مانند: گُل و بُلبُل.

آن لغات پشتو که دارای «و» / پیش / ضمه هستند، با «و» مجهول نوشته شوند. مانند پوښتنه، مور و غیره.

۱۶- «و» معروف از لغات حذف نمی شود. باید بر فراز آن ها، «و» گذاشته شود. مانند نُور، سُور و غیره.

۱۷- حروف ویژه ی پشتو (خ، غ، ځ، ښ، ړ) باید همین گونه نوشته شوند. سفارش کمیته این است که اکادمی پشتو با کمک حکومت صوبه یی و مرکزی، برای استادان و محصلان، کتاب رهنمود تهیه کند تا اشتباهات

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۸۵ /

هنگام استعمال این موارد، پایان یابند. (در پای فیصله، بیست تن از اعضای کمیته، امضا کرده اند.)

در بیست و هشتم ثور سال ۱۳۸۷ش، به دعوت ریاست انکشاف نصاب تعلیمی و تالیف کتب درسی، کارگاه علمی سه روزه پیرامون رسم الخط واحد کتاب های دری و پشتو، تدویر می یابد. در این جریان، روی اشکال مورد اختلاف لغات زیرین بحث شده، به این گونه، به یک نتیجه ی واحد می رسند:

هـ- فیصله ی کارگاه آموزشی وزارت معارف:

شماره	اشکال مختلف نگارش			شکل پذیرفته شده
	اول	دوم	سوم	
۱	اوویشتم	اوه ویشتم	اوویشتم	
۲	اغزی	ازغی	اغزی	
۳	ایستلی	ویستلی	ایستلی	
۴	اواره	هواره	هواره	
۵	اوسپنه	وسپنه	اوسپنه	
۶	اولس	ولس	ولس	
۷	انخورولای	انخور کولای	انخورولای	
۸	وولسم	اولسم	اوولسم	
۹	اولسمشر	ولسمشر	ولسمشر	اولس مشر، ولس مشر
۱۰	پرانیزی	پرانتل	پرانیستل	پرانیستل

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۸۶ /

۱۱	برینینا	بریننا	برېښنا
۱۲	برخوال، برخلیک	برخمن	برخه من
۱۳	باندنیو	باندینیو	باندنیو
۱۴	بوزي	بوڅي	بوڅي
۱۵	بېڅایه	بېڅایه	بې څایه
۱۶	بې درنگه	بېدرنگه	بې درنگه
۱۷	برخه وال	برخوال	برخوال
۱۸	تېلفون	تېلفون	تېلفون
۱۹	تشبه	تشبیه	تشبیه
۲۰	تغیر	تغییر	تغییر
۲۱	تعین	تعین	تعین
۲۲	تلی	تلی	تلی
۲۳	تېروونکی	تېروونکی	تېروونکی
۲۴	تمباکو	تماکو	توباکو
۲۵	پسرلی	سپرلی	پسرلی
۲۶	په خپلو	پخپلو	په خپلو
۲۷	پنځلس	پینځلس	پنځلس
۲۸	په ټولنه کې	په ټولني کې	په ټولنه کې
۲۹	پاتې وو	پاته وو	پاتې وو
۳۰	پدغه	په دغه	په دغه

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۸۷ /

۳۱	په درناوې	په درناوي	پدرناوې	په درناوي
۳۲	پاچايان	پاچاهان	بادشاهان	پاچايان
۳۳	په واسطه	پواسطه		په واسطه
۳۴	پترول	پترول	پترول	پترول (۱)
۳۵	پيل	فيل		فيل
۳۶	پطلون	پتلون		پتلون
۳۷	پل	پول		پول
۳۸	په کې	پکې		پکې (۲)
۳۹	پاسنی	پاسینی		پاسنی
۴۰	ښوونکو	ښوونکیو		ښوونکو
۴۱	خوشحال	خوشال (نوم)		خوشحال (صفت مرکب) خوشال (اسم)
۴۲	ختیځ (شرق)	ختیز (شرقی)		ختیځ - ختیز
۴۳	خپل منځي	خپلمنځي		خپلمنځي
۴۴	څښنل	زښنل		څښنل
۴۵	ځایدای	ځائیدای		ځایدای
۴۶	څلېريشت	څلورويشت		څلرويشت

۱- لغاتی که از لاتین به عربی و از عربی وارد پشتو شده اند و دارای «ط» باشند، به «ت» تغییر یافته و به شکل جدید نوشته می شوند.

۲- هنگامی که «په» شکل پیشوند داشته باشد، باید جداگانه نوشته شود. اگر چنین نباشد، باید یک جا نگارش یابد. مانند «په کور کې نه شته، اوبه پکې نشته».

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۸۸ /

۴۷	څښل	څکل	څښاک	څښل - څښاک
۴۸	څپر ونکو	څپر ونکیو		څپر ونکو
۴۹	چلم	چيلم		چيلم
۵۰	چورت	چروت	چُرت	چورت
۵۱	دوه ځله يې	دوه ځلې يې		دوه ځله يې
۵۲	دراڼه	دراڼده		دراڼه
۵۳	دوکان	دکان		دوکان
۵۴	دعا	دوعا		دعا
۵۵	دوولسم	دولسم		دولسم
۵۶	دویم	دوهم		دویم
۵۷	دریم	درېم	درېم	درېم
۵۸	رغاونه	رغونه		رغاونه
۵۹	رامینځته	رامنځته	رامنځ ته	رامنځته
۶۰	رېښتیا	رښتیا		رېښتیا
۶۱	راکښل	راښکل		راکښل
۶۲	زانگو	ځانگو		زانگو
	زنګل	ځانګل		زنګل
۶۳	زلمی	ځلمی		زلمی
۶۴	زوی	ځوی		زوی
۶۵	زنځیر	ځنځیر		زنځیر

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۸۹ /

۶۶	زوز	خوخ	خوز	خوز
۶۷	ژبدود	ژب دود		ژبدود
۶۸	ژبارنه	ژباره		ژباره
۶۹	راکړ شو	راکړای شو	راکړل شوی	«راکړی شو» برای مفرد، «راکړ شول» برای جمع. شناسایی مذکر و مونث توسط فعل معاون صورت می گیرد.
۷۰	سوزي	سوخي		سوخي
۷۱	سون	سونگ		سونگ
۷۲	سکه	سیکه		سیکه
۷۳	ساه	سا	ساء	سا
۷۴	سهیل	سویل		سویل
۷۵	سیمه ایز	سیمه ییز		سیمه ییز
۷۶	شوری	شورا		شورا
۷۷	شات	شهد		شات
۷۸	شوده	شیده	شودې، شېدې	شېدې
۷۹	طوفان	طوپان	توپان	توپان
۸۰	طوطي	توتي		توتي
۸۱	عاشوری	عاشورا		عاشورا
۸۲	غوصه	غصه	غوسه	غوسه
۸۳	غونچه	غونچه		غونچه

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۹۰ /

۸۴	کيلي	کلي	کيلي	کيلي
۸۵	کښپوت	کښپوت	کښپوت	کښپوت
۸۶	کلټور	کلټور	کلټور	کلټور
۸۷	کنډز	کنډوز	قنډز	کنډوز
۸۸	کندهار	قندهار	کندهار	کندهار
۸۹	کونړ	کنړ	کونړ	کونړ
۹۰	کرنه	کرهڼه	کرنه	کرنه
۹۱	کلمه	کليمه	کلمه	کلمه
۹۲	کومک	کمک	کومک	کومک
۹۳	کنځل	ښکنځل	کنځل	کنځل
۹۴	کړي دي	کړيدي	کړي دي	کړي دي
۹۵	نه لري	نلري	نه لري	نه لري
۹۶	لپاره	له پاره	لپاره	لپاره
۹۷	لیمځی	لمځی	لیمځی	لیمځی
۹۸	لېرې	لرې	لېرې	لېرې
۹۹	لال	لال	لال	لال
۱۰۰	لار	ليار	لار	لار
۱۰۱	له پاسه	دپاسه	له پاسه	له پاسه
۱۰۰	مسوول	مسؤل	مسوول	مسوول

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۹۱ /

				۲
مور		مور	مونبر	۱۰ ۳
مؤلف		مولف	مؤلف	۱۰ ۴
مساله	مسله	مساله	مستله	۱۰ ۵
منخ		مینخ	منخ	۱۰ ۶
مانا	مانا	معنا	معنی	۱۰ ۷
میلیون	میلون	میلیون	ملیون	۱۰ ۸
نهنه		نه	نهنه	۱۰ ۹
نحو	نحو	نحو	نحوه	۱۱ ۰
نرینه (صفت) نارینه (اسم)		نارینه	نرینه	۱۱ ۱
نسوار		نسوار	نصوار	۱۱ ۲
نشته	نیشته	نه شته	نشته	۱۱ ۳
نژدې	نیردې	نبردې	نژدې	۱۱

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۹۲ /

				۴
نړيوال		نړۍ وال	نړيوال	۱۱ ۵
نېرور	نېرور	انېرور	نېرور	۱۱ ۶
نشه		نیشه	نشه	۱۱ ۷
نه شم کولای	نه شم کولای	نشم کولای	نه شم کولی	۱۱ ۸
نه کوي		نکوي	نه کوي	۱۱ ۹
نه لري		نلري	نه لري	۱۲ ۰
واخيست		واخست	واخيست	۱۲ ۱
ورمېر		اورمېر	ورمېر	۱۲ ۲
وربشې		اوربشې	وربشې	۱۲ ۳
وښايست		وښايست	وښايست	۱۲ ۴
هندوانه	هندوانه	هيندوانه	هندوانه	۱۲ ۵
هنداره		هينداره	هنداره	۱۲

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۹۳ /

				۶
هدیره		ادیره	هدیره	۱۲ ۷
استوگنه		استوگنه	هستوگنه	۱۲ ۸
«یادبنت» به جای «یاد داشت» و «یادونه» به جای «تذکر» به کار می رود.	یاد داشت	یادداشت	یادبنت	۱۲ ۹
راغلی و	راغلی و	راغلی وو	راغلی و	۱۳ ۰
کېردي	کېردي	کیدی	کیردی	۱۳ ۱
کېنه	کېنه	کینه	کینینه	۱۳ ۲
به جای «گ»، «گ» پذیرفته شد.		گوره	گوره	۱۳ ۳
علماوو (۱)		علماوو	علماو	۱۳ ۴
منع کوي	منه کوي	منعه کوي	منع کوي	۱۳ ۵
معلومات (۲)		مالومات	معلومات	۱۳

- ۱- جمع لغات مستقل پایانی (ā:ā) با دو «و» (وو) درست می شود. مانند (a): د جمله وو مخلوقاتو پلار دی دا، مانند (ā:ā) پایان): اړتیاوو، علماوو، سپېڅلتیاوو...
 ۲- از شروط پشتو ساختن، به میان نیامدن تصادم است.

				۶
ماغزه (۳)		ماغزه	مازغه	۱۳ ۷
منځگری	منځه گری	منځ گری	منځگری	۱۳ ۸
نجلی (۴)	جینی	جلی	نجلی	۱۳ ۹
اوبدل	اوبل	اودل	اوبدل	۱۴ ۰

اگر به جریان اصلاحات انجمن پشتو بنگریم، ثابت می شود که تغییرات و فیصله های بسیار مثبتی را وارد کرده است. فیصله ی دوم، نسبت به فیصله ی اول و فیصله ی سوم، نسبت به دوم، گزیده تر می باشد. پس از فیصله ی سوم، تقریباً هرازگاهی اصلاحات دیگری نیز رونما شده اند. اکنون اکثر آن فیصله ها به خوبی به کار بسته می شوند و فقط افراد اندکی با اشکال قبل از فیصله ها می نویسند.

قبل از فیصله ها	شکل مستعمل کنونی
کنځل، ښکنځل	کنځل
اوبدل، اودل	اوبدل

۳- هنگام مغیره ساختن لغاتِ «میان الف»، الف میانه از میان می رود. مانند: مغزو، مېلمنو، پښتنو، درو (درملو) خوړو.

۴- «ی» های «میان لغات»، به خاطر دور کردن گمان و تصادم، حتمی می باشند. بدون آن، نیاز نیستند در میان لغات بیابند.

جینی	جینی، نجلی
غبر	برغ، غبر
پسرلی	پسرلی، سپرلی
لمر	لمر، نمر
خیري	خېږي
ورونه	ورونه
لوښت و امثالهم.	لوښت، لوښنت

افزون بر اصلاحات بالا، لغات دیگری نیز وجود دارند که در نگارش آن ها تقریباً تاکنون دشواری وجود دارد. مانند: دوم، دوهم، دویم، دریم، درپیم، شپارلسم یا شپارسم و غیره... در قسمت ارقام فکر می کنم وضاحتی وجود دارد که اگر به آن دقیق شویم، ممکن است، دشواری ها تا حد زیادی رفع شوند. الف- شماره هایی که در پایان آن ها واول آمده باشد. مانند: دوه، درې، اويا، اتيا، نوي و امثالهم. این ها در آخر با پسوند عددی «یم/ em» که از درجه ی یک، نماینده گی می کند، نوشته می شوند، ولی زورکی «ټ» که واول شمرده می شود، اگر در آخر شماره ای بیاید، همچنان شکل شماره های دارای رتبه را می گیرد. بنا بر این، روش چنین است که شماره+ پسوند رتبه.

دوه+ یم (em+dwa)، دویم (dwaem)

درې+ یم (em+dre)، درپیم (dream)

اتيا+ یم (em+ātya)، اتيايم (ātyāem)

نوي+ یم (em+nawi)، نوييم (nawiem)

اویا + یم (em+āwyā)، اویایم (āwyāem) و غیره.
ب- شماره هایی که منتهی به کانسوننت باشند، حالت کامل آن ها با پسوند «am = ام»، پایان می یابد. مانند:
خلور + ام (am+calor)، خلورم (caloram)
شپیر + ام (am+špaz)، شپیرم (špazam)
لس + ام (am+las)، لسم (lasam)
یوویشت + ام (am+yewwišt)، یوویشتم (yewwištam)
دپرش + ام (am+derš)، درپشم (deršam)
خلوېښت + ام (am+cəlwišt)، خلوېښتم (calwištam)
پنخوس + ام (am+panjos)، پنخوسم (panjosam)
البته در رسم الخط پشتو- عربی، ارقام مرتبه نمی توانند تمام اصوات را ترسیم کنند. شماره هایی که با زور کی «ه» پایان یافته باشند نیز تحت همین روش قرار می گیرند. یعنی با «ام»، حالت مرتبه ی آن ها آشکار می شود. مانند:

پنخه + ام (am+pinjə)، پنخم (pinjam)
اوه + ام (am+owə)، اووم (owəam)
نهمه + ام (am+nəhə)، نهم (nəham)
شپېته + ام (am+špetə)، شپېتم (špetam) و غیره.
افزون بر لغات بالا، لغاتی اند که پشتو می باشند و اکثر آن ها در فیصله های گذشته ی انجمن پشتو آمده اند. همچنان بعضی که شامل فیصله ها نیستند، اکنون هم از سوی شماری، به شکل نادرست نوشته می شوند. مانند:

نادرست	درست
تیگه	تیره
گیره	بریره
توگل	تورل
پختو	پښتو
پختونخوا	پښتونخوا
پکې	په کې
لخوا	له خوا
یواځې	یوازې
ستونځه	ستونزه
دپاره	لپاره
کونکی	کوونکی
پدې	په دې
مخامخ کېږي	مخامخېږي
بخښونکی	بښونکی
بخښنه	بښنه
سوله ایز	سوله ییز
کښې	کې
زمونږ	زمونږ
کښېږدي	کېږدي
کښیني	کښي
ځوی	زوی
نړۍ وال	نړیوال
نشي	نه شي

مینخ	مینخ
سیمه ییز	سیمه ایز
ثبتوونکی	ثبتونکی
تښتوونکی	تښتونکی
له دې و غیره.	لدې

۴- لغات متداخل از سایر زبان ها:

افزون بر ارقام، لغاتی وجود دارند که تاکنون نیز در نگارش آن ها اختلاف نظر وجود دارد. از آن جمله، لغاتی اند که از سایر زبان ها وارد شده اند.

الف / لغات متداخل از انگلیسی: بیشتر آن ها لغات بین المللی شمرده می شوند و به همان معنی و مفهوم در این جا نیز به کار می روند، اما این گونه لغات در میان تمام پشتون ها به یک گونه معمول نیستند. بنا بر این، نیاز است در نگارش آن ها یکدسته گی به میان آید. پشتون های پشتونخوا، این لغات را با تلفظ انگلیسی بیان می کنند، ولی در افغانستان، معیار نگارش این لغات را تلفظ فرانسوی تشکیل می دهد که دری زبانان افغانستان به تبع آن بیان می کنند. مثال ها:

پښتونخوا	افغانستان
سوشلیزم	سوسیالیزم
انترنشنلیزم	انترناسیونالیزم
ډیموکرات	دیموکرات
ډیموکراسی	دیموکراسی
ارستوکراسی	ارستوکراسی

بروکراسی
در به کارگیری نام های ویژه نیز تفاوت هایی وجود دارند. مانند:
افغانستان

ایتالیا	ایتلی
اسیا	ایشیا
مالیزیا	ملیشیا
اندونیزیا	اندونیشیا
هند	انډیا
چیچنیا	چیچن
اروپا	یورپ و غیره.

در این میان، روشی وجود دارد: لغاتی که از زبانی وارد زبان دیگر شده اند، دچار عملیه ی ساختار فونولوژیک می شوند. بنا بر این، لغات متداخل از لحاظ آوا و تلفظ تا حدی متحول می شوند. این جریان تا جایی معمول است که معنی لغات تغییر نیابد. به این دلیل، اگر اشکال افغانی لغات بالا، ترجیح داده شوند، نادرست نیستند؛ زیرا معنی اصلی لغات تغییر نمی خورد؛ فقط در تلفظ آن ها تغییراتی رونما می شوند که به گونه ای باعث سهولت بیان نیز می باشند.

ب- لغات متداخل از زبان عربی: لغاتی اند که از عربی وارد شده اند و پشتو، ساختار خویش را روی آن ها به کار بسته و باعث تغییرات فزون فونولوژیک شده است. در نگارش چنین لغاتی باید شکل پشتو، ترجیح داده شود. مانند:

خلق
خلک

کمیس	قمیص
تپوس	تفحص
هکله	حق + له
مانا	معنی
یانی	یعنی
مانیز و غیره. (۱)	معنوي

دیگر لغاتی اند که دارای ارزش و مفهوم مذهبی می باشند. تغییر و تبدل در آن ها، نه تنها شکل لغات را تغییر می دهند، بل باعث تغییر معنی شده، ارزش مذهبی و معنایی آن ها را از میان می برند. بهتر است چنین کلماتی به شکل اصلی آن ها نگارش یابند. مانند: ایمان، حج، زکات،

۱- یادآوری این نکته بایسته است که نباید ارزش غنابخشی زبان های متداخل را از یاد بُرد. اکثر زبان های دنیا به اثر امتزاج قومی، فرهنگی و هنری تاثیر پذیرفته اند. از جنبه های مهم آن، وفرت واژه گان است. زبان پشتو همانند دری، یک زبان ترکیبی با پذیرش بالای لغات خارجی می باشد. در این میان، تداخل زبان جامع عرب، زبان پشتو را وسعت بخشیده است. چون تداخل زبانی مقداری با تداخل دستوری به همراه می باشد، زبان عربی با ارزش های اشتقاقی خویش وارد زبان های دری و پشتو شده است. اگر روش تحول صوتی را کاملاً تطبیق کنیم، با تغییر شکل کلمات، مشتق ها از میان می روند. مثلاً کلمه ی خلق، پیوسته به مخلوق، تخلیق، خالق و خلقت است. هر نوع تغییری که شکل آن ها را اغماض کند، گستره ی زبان را محدود می سازد. این محدودیت، مستقیماً روی ساختار زبان تاثیر وارد کرده و باعث ابهام می شود. فرق زبان عربی با زبان های دری و پشتو در این است که اشتقاقی (مولد) می باشد، اما زبان های دری و پشتو ترکیبی (نامولد) اند. بنا بر این، بهترین رویکرد تنظیم لغات متداخل خارجی در زبان های دری و پشتو، این است که باید ساختار های دستوری زبان های متداخل را در نظر بگیریم. در غیر آن به نام سره سازی هایی که عموماً سیاسی اند، باعث محدودیت زبان های دری و پشتو می شویم.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۰۱ /

فرض، سنت، واجب، دعا، نیت، الله، اکبر، مذهب، دین، استنجا، صدقه، قربانی، خیرات، مسحه، آیات، حدیث، وعده، جبر، غفار، اختیار، خیر، اذان، سجده، رکوع، نکاح، طلاق، عاق، امام، قبله، کعبه، رسول، نبی، قرآن و غیره. (۱)

در حالی که بایسته است بعضی لغات عربی - به لحاظ معنی و تقدس مذهبی - به همان شکل عربی نگارش یابند، بعضی لغاتی که سره و ریشه ی پشتو دارند، ولی کاتبانی شعوری و غیر شعوری آن ها را تابع دستور عربی و دری کرده یا حروف ویژه ی عربی را با آن ها یک جا ساخته اند، باید به همان شکل پشتو نگارش یابند. مثلاً: ده حرف عربی «ث، ذ، ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ف، ق» نمی توانند در لغاتی بیایند که ریشه ی پشتو دارند. مانند:

شکل نادرست	شکل درست
صافي	سایي
افريدي	اپريدي
خوشحال	خوشال
علينگار	الینگار
عليشنگ و غيره.	الیشنگ

«ع» در لغاتی می آید که عربی باشند، اما افزون بر ۹ حرف دیگر عربی (خاص) هرگز نمی تواند در کلماتی که دارای «گ» باشند، بیاید. مثلاً نگارش الینگار با «ع»، اشتباه است.

۱- جاشناسی پشتو، محمد سرور وکیلی، مرکز تحقیقات سایپی، پشاور، سال ۱۳۸۷ش.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۰۲ /

در این روش به جز از کلمه ی افغانستان که «ف» دارد و در واقع نتیجه ی داد و ستد های طولانی می باشد، شکل کنونی لغت «افغان»، پس از مراحل زیاد، چنین شکلی را اختیار کرده است. (۱)

۱- جهت یافت آگاهی های همه جانبه پیرامون نام های افغان و افغانستان، به کتاب «حقیقت خورشید»، گردآوری و منتشره ی این قلم (مصطفی عمرزی) مراجعه کنید!

بخش پنجم

نگارش پیشینه ها و پسینه ها

در نگارش پشتو، یکی از دشواری ها، کاربرد نادرست پیشینه ها و پسینه ها می باشد. با وجود این که پیشینه ها و پسینه ها به لحاظ شکل، چنان چه هستند، نوشته می شوند، ولی جا های درست استعمال آن ها از سوی بعضی اشتباه گرفته می شوند.

وقتی پیشینه ها و پسینه ها درست به کار برده نشوند، معنی جمله را تغییر می دهند. قبل از این که بررسی کاربرد پیشینه ها و پسینه ها را آغاز کنیم، خوب است مورفیم های آن ها را تعریف کنیم: پیشینه ها و پسینه ها: مورفیم های ناگردان شونده ی مقید هستند که به گونه ی مستقل، معنی نمی دهند، بل یک جا با مورفیم های آزاد غیر مقید، معنی و مفهوم می یابند.

الف - پیشینه ها (Preposition):

عناصری هستند که پیش از اسم آمده و در جمله موقعیت و وضعیت آن را آشکار می کنند.

ب - پسینه ها (post positions):

عناصری هستند که در جمله یا فقره، پس از اسم می آیند. (۱) پوهاند دکتور مجاور احمد زیار در مورد پیشینه ها و پسینه ها می گوید: پیشینه

۱- آواشناسی و لغت شناسی پشتو، پوهنوال محمد صابر خویشکی، انجمن انکشاف فرهنگی افغانستان، ۱۳۸۰ش، ص ۲۵.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۰۴ /

ها و پسینه ها، آن عناصر بسیار کاربردی، کثیر الوقوع و غیر آزاد زبان هستند که در یک جمله با کمک عناصر آزاد یا نام ها (صفات، ضمائر و اسمای عددی) استعمال شده و معنی می یابند.

با وجود این که پیشینه ها و پسینه ها در جمله، یا به سخن دیگر در عناصر غیر آزاد یا معاون آمده، معنی و مسوولیت آن ها در قرابت همان نام ها نمایان می شوند، ولی چون بر اصول یا عناصر مستقل، به گونه ای تاثیر گذشته، حالات و تفاوت های آن ها را نمایان می کنند، عناصر اداره کننده، گرداننده یا حاکم نیز شمرده می شوند. (۲)

اگر پیشینه ها و پسینه ها نادرست به کار بروند، معنی جمله را تغییر داده و باعث تغییر ساختار نحوی نیز می شوند. به مثال های زیر بنگرید که به جای «له»، «د» را به کار برده اند.

می گوید: تل به دې ساتم (د) پردو وطنه!
هدف گوینده این است که وطن خویش را «له = از» بیگانه گان نگه می دارد، ولی چنان چه به گونه ی غیر شعوری به جای «له»، «د» را به کار برده، جمله اش چنین معنی می دهد که گویا وطن بیگانه گان را نگه می دارد. در واقع چنین معنایی خواست سراینده نبوده، ولی به اثر کاربرد نادرست «د»، معنی مورد نظر او، معکوس شده است. نمونه ی دیگر:

ته خو به «د» زلفو کوڅی جوړې کړې
زه په دې شلېدلي گريوان څه وکړم (خاطر)

۱- گرامر پشتو، پوهاند دوکتور زیار، انجمن نشر دانش، ۱۳۸۲ ش، ص ۱۳۰.

در این مورد نیز به گونه ی غیر شعوری به جای «له»، «د» آورده شده است. هدف شاعر این است تا از «له زلفو=از زلفان»، حلقه ی مو درست شود، نه حلقه ی زلفان(د زلفو کوڅی)، ولی چنان چه «د» را به درستی به کار نبرده، بیت- معنی مورد نظر را افاده نمی کند. چنین اشتباهاتی در متون ادبی، زیان زیادی رونما نمی کنند، ولی در متون حقوقی، جزایی و سیاسی، زنده گی شخصی و اجتماعی را بر باد می دهند.

در «په» و در «پر» نیز اشتباهاتی صورت می گیرند. «په» برای حالت فاعلی می آید و «پر» برای حالت مفعولی است. «زه په احمد سیاسی کار کوم». به این معنی که احمد را برای کردار سیاسی، به گونه ی ابزار یا کننده گماشته ام. احمد، کننده است، اما جمله ی: «زه پر احمد سیاسی کار کوم»، چنین معنی می دهد که می خواهم احمد را از طریق کار سیاسی تشویق کنم تا در این مبارزه با من یک جا شود. یعنی احمد فاعل نیست، ولی کار توسط او اجرا می شود.

«زه ځم چې په داکتر غاښ وباسم»، یعنی می خواهم بروم تا داکتر دندانم را بیرون کند، ولی این جمله «زه ځم چې پر داکتر غاښ وباسم»، به این معناست که دندان داکتر را بیرون می کشم. استعمال نادرست «په» و «پر»، معنی جمله را معکوس کرده است.

در تلفظ کندهاری، کاربرد «پر و په»، بسیار دقیق است، ولی در تلفظ شرقی و مرکزی، بسیار دقیق نمی باشد. اگر کسی بخواهد «په و پر» را به گونه ی دقیق استعمال کند، معیار های تلفظ کندهاری بسیار مفید اند.

در زیر، پیشینه ها و پسینه ها را کمی فشرده تر به بررسی می گیریم.

۱- «په»: با پسینه ی «کی»، آشکار کننده ی اسم ربط، مکان یا جایگاه است. مانند در «په ټولگي کې» با پسینه ی «پورې»، پیوند و پیوست را نمایان می کند. مانند: په ځان پورې، په تا پورې، ستا په خبرې پورې (در پیوند به سخن شما) با پسینه ی «سره»، حالت پیوست را آشکار می کند. مانند: په بیاتي سره، په چرې سره، په وینا سره، په زور سره، په خوبۍ سره و با پسینه ی «پسي»، گونه ی دیگر پیوست امتداد یافته را آشکار کرده است. مانند: په تاپسي، په سختۍ پسي اساني راځي، په ژمي پسي پسرلی دی. گاهی پسینه ی «سره» نیز از آن بیرون می آید: په چاره، په خوبڼه که په زور وي، له مظلوم به د ظالم لاس لندېږي. په تا اړه نه لري (په تا پورې اړه نه لري)، په لکیانې لیک کېږي (په لیکانې سره لیک کېږي)، ولی (پرکور) با (په کور کې) یک سان نیست، زیرا «په کور» در اصل «پر کور» است که معنی مکانی نه، بل استعلایی (برتری جستن) را آشکار می کند. همین گونه په وخت، په کال، په مازیگر، په بجو... د پر وخت، پر کال، پر مازیگر، پر بجو... اشکال نادرست هستند. چنان چه «په پښتو لیکل» و «پر پښتو لیکل» را متفاوت می دانیم.

۲- پر: پیشینه ی استعلایی است که بیشتر روی پسینه ی ربط / «باندې» می آید. مانند: پر مېز باندي یا پر مېز، پر ځمکه باندي یا پر ځمکه، پر زړه باندي یا پر زړه، پر سر باندي یا پر سر، پر زړه یوه څه «او» پر خوله بل څه، پر وخت، پر کور، پر کابل، پر ورځ، پر شپه، پر ماښام، پر لسو بجو، پر ۱۳۵۶ل و غیره. «پر میاشت» نادرست است، زیرا «په میاشت» موجه به نظر می آید.

«پر» همانند «په» با اسمای منتهی بر زور (فتحه)، عوض نمی شود. به جز پشتوی کندهاری و تاریخی- ادبی، ها «په» و «پر» در اکثر گویش خلط شده و همزمان مستمر، پیوسته، استعلایی و پی هم به کار برده می شوند؛ ولی در نگارش پشتو، تفکیک هر دو حتمی می باشد. یک اصل زبانی وجود دارد که دو عنصر- به گونه ی تاریخی و ایتمولوژیک- هیچگاه هم معنی و هم شکل نیستند. در این جریان، اصل اشباع نیز بروز می کند. اگر این اصول در زبان شفاهی بسیار مراعات نشوند، اما رعایت آن ها در زبان نگارش، نقش چند جانبه و موثر می داشته باشد.

تفاوت یا عدم اشتراک، تقسیم امور و اشباع، اساس هر زبان دنیا را می سازند. به این لحاظ به کار است «په پښتو لیکل» را چنان معنی کنیم که در زبان پشتو صورت می گیرد، نه به زبان دیگر.

«پر پښتو لیکل» به این معنی که پیرامون پشتو نوشته می شود. همین گونه «پر کابل اوسپرم»، به این معناست که در کابل زنده گی می کنم، اما «په کابل کې اوسپرم»، در داخل کابل یا شهر کابل زنده گی دارم، معنی می دهد.

در زبان دری نیز تفاوت «به» و «بر»- در ادب کهن و ادب نوشتاری کنونی ایرانی- به تمامی آشکار است. همین گونه هندی را نیز بشمارید. پسینه ی دیگر «پر»، «سرپره» است که گونه ی نادرست آن «برسپره» همچنان رواج دارد. این پسینه هیچگاه نمی افتد، ورنه معنای آن با «باندی» خلط شده و توحید می شود.

«پر» که به جای ضمیر ادات به کار می رود و مرتبط به تلفظ کندهاری می باشد نیز بر اساس اصول یاد شده ی زبان- در نگارش معمول پشتو-

قابل پذیرش به نظر نمی آید. همین گونه «تر» و «په» را هم بشمارید که با خلط «تری» و «پی»، باعث هرج و مرج می شود.

۳- د: یک پسینه ی بسیار واقع (اضافی یا ملکی) است که بدون «کره» و «غوندې»، پیشینه ندارد، بل پسینه های بی شمار غیر اصل، کاذب یا به سخن دیگر، پسینه های فقره یی با آن همسو می شوند. این مورد توام با اسم زمان معنی می یابد. مانند: د شپې، د ورځې، د غرمې... ولی بیش از همه، بر اساس افزودی ارتباط میان دو نام می باشد.

۴- تر: پسینه ی مقابل «پر» است. «تر» پیش از هر چیز، معنی «لاندي» را نمایان می سازد. به این لحاظ، پسینه ی نخست «لاندي» است که هرگز افتیده گی را نمی پذیرد. مانند «تر مېز لاندي» که بعد با «تر مېز»، معنی دیگر می یابد که پیوست مکان و زمان است. مانند: تر ننگرهاره و تر مازیگره که با پسینه ی «پورې»، حتماً همراهی نمی کند.

سومین پسینه، مابعد «وروسته» یا «راوروسته» است. مانند: تر غرمې وروسته / تر غرمې را وروسته، تر څلمې راوروسته، زما وار دی... با پسینه ی چهار، «ځنی-نه»، مقایسه ی اندیشه را نمایان می کند. مانند: تر تا څخه زه ښه یم که با افتیدن این پسینه، «تر تا» نیز به درستی می آید.

به جای آن که- بر اساس تعریف رویدادها در زبان های دیگر- «سېرنی کال د پروسېر کال په نسبت ډېر وړندی دی» بگوییم، «سېرنی کال تر پروسېر کال ډېر وړندی دی»، بسیار کوتاه و دقیق می باشد.

«تر» در معنی مقایسه یی (نسبی یا تدریجی) با پیشینه ی «له» همسو می شود، ولی چون قبل از «له- څخه»، مکان منشه ای را بیان می کند، باز هم خلط آن با «تر- څخه» نیاز نیست، یا کم از کم اندکی بی جاست. مانند ننگرهاریان که می گویند: «د کوره په سارا خوبښ یم- د وپشه په

تالا». چون در نگارش ترکیبی پشتو در این جا معنی مقایسه «مطلوب» است، «تر کوره پر سارا خوبن یم- تر وېشه پر تالا»، بهتر به نظر می رسد.

همین گونه در گویش های شمال شرقی به عوض «په، تر، له» بیشتر «د» به کار می رود. این روش نیز با توجه به اصل معیار در زبان، انحراف شمرده می شود. مانند: د ځلمې پسي، د ننگرهار پوري، د مېز لاندې، د ننگرهار نه، د ځلمې سره د کندهاره راغلم، د پښتو ټولني د لغاتو د څانگې د خوا.

گونه ی دقیق «ځلمې سره، تانه یا ستانه...»: په ځلمې پسي، تر ننگرهاره پوري، تر مېز لاندې، له ننگرهاره، له ځلمې سره له کندهاره راغلم، د پښتو ټولني د لغاتو د څانگې له خوا، تر تا «څخه» زه ښه یم...
۵- له: با پسينه ی «څخه، نه یا ځني» در اصل منشه یا مکان نام را آشکار می کند. مانند: له سيستانه یا له سيستان څخه، یا له سيستان نه او یا له سيستان ځني، اما کاربرد آن در معنی دوم نسبتی، بسیار دقیق به نظر نمی رسد.. مانند: پاس چې ورته گوته ونيول شوه.

«له» با پسينه ی دوم «سره»، ملاحظه ی همراهی دوستان را نمایان می کند. مانند: له ځلمې سره تر هرات پوري ملگری وم و غيره. عوض کردن پسينه ی «سره» با «څخه یا څه» در این معنی، عدول از نگارش ترکیبی پشتو به نظر می آید؛ گر چه بعضی گویش ها به سخن خوشال «څخه» به جای «سره» نیز بسیار به کار می رود.

به هر صورت «له ځلمې سره» و «ځلمې څخه» نباید در یک معنی به کار بروند. تکرار پسينه ی «سره» همراه با «تر څنگه»، «باوجود» معنی می دهد. مانند: «سره له» ناروغی، لمبا ته ولاړم یا: «له ناروغی» «سره سره لمبا ته ولاړم».

«سره له» همانند پیشینه ی پیوست با پسینه ی «له خخه» هماهنگ شده، قید راهنما را به میان می آورد. مانند: سر له ننه، سر له ماښامه... همانند سر له همدې خپرکي... سومین پسینه ی آن «وروسته» است که قید زمان و مکان را ساخته، هم وزن با «تر»، خلط می شود. مانند: له غرمې وروسته کور ته ځم که البته «تر غرمې وروسته» بیشتر دقیق به نظر می رسد. به سخن دیگر «وروسته»، پسینه ی معیاری «له» نه، بل از «تر» است.

چهارمین پسینه «له» «راهیسی» می باشد که با آن قید زمانی را می سازند. مانند: له پروسر کال راهیسی، له ډېرو کلو راهیسی، له پخوا راهیسی... به این گونه اگر «راهیسی» به عنوان پسینه با نام یا اسم ترکیبی، مستقیماً مرتبط شده، کدام پسینه ی اضافه یا عنصر زبانی آن به کنار نرود، به سخن دیگر «له ډېرو کلو را په دې خوا»، تناسب معنایی آن است، ولی در زبان دری «از سالیانی بدین سو»، ترجمه ی تحت اللفظی آن می شود که روانی و کوتاهی بسیاری هم ندارد.

پسینه ی پنجم «له» «پرته» است که به جای «سره»، ملاحظه ی طرف مقابل را نمایان می کند. به این معنی که نه همبسته گی اسم مربوطه، بل جدایی و عدم وجود را آشکار می سازد. مانند: له بللو پرته نا بللي هم راغلي وو.

۶- بی: زیادتر شبیه پیشوند اسم توصیفی است. مانند بی کوره، ولی کمابیش ویژه گی های پیشینه را نیز دارد که اکثراً توأم با «له» و با داشتن پسینه های «خخه، نه یا ځنی»، مانند: بی له تا خخه، بی له هغه خخه، که «بی له تا» و «بی له هغه» نیز گفته می شود. در اشعار سده ی میانه، «بتا» به گونه ی ردیف نیز به کار رفته است.

۷- و: يك پيشينه ی كهن است که با پسينه ی «ته»، حالت مفعولی را آشکار می سازد. نشانه های كهن آن در گويش های غربی كندهاری باقی مانده اند، اما بقيه ی آن ها را از دست داده است. اكنون پسينه ی «ته» آن را به كار می برند. مانند «و» تا ته وایم، «و» بښوونځي ته ځم... که شاعران دوره ی میانه بسیار به كار برده اند. گاهی - در نوبت دوم- پس از نام آورده اند و با پسينه ی «ته» بازهم وصل می کنند. مانند رحمان بابا که می گوید:

خدای و ما و ته ښکاره کړ هغه لمر بیا
 بعضی همانند دری (به)، بدون پسينه به كار گرفته اند. مانند پير محمد
 کاکړ که سروده است:

سوز و گداز د محبت وهسې ما را
 به هر صورت به دليل کثرت گوینده گان، «ته» نسبت به «و-ته» از
 ارزش معیاری زیادی برخوردار است.

۸- لکه: مانند توضیح «د» که به آن اشاره رفت، افزون بر این که با آن همه سابقه، پسينه های نادرست و زیادی را به میان می آورد، همانند پيشينه ی واحد، باخود بعضی ادات ساده چون: غوندي، هومره، هسې... (۱) را یاری می رساند. مثال های پيشينه و پسينه:

پيشينه	پسينه	مثال
په	کې	زه په کوټه کې يم
په	سره	په زيار او زحمت سره بری حاصلېږي
په	پورې	په چا پورې نه خاندم

۱- دستور پشتو، پوهاند دكتور زيار، انجمن نشر دانش، ۱۳۸۲ش، صص ۱۳۲-۱۳۶.

په	پسې	په تا پسې نه ځم
پر	باندي	زه پر څوگي باندي ناست يم
پر	سربېره	پر دې کار سربېره نور کارونه هم لرم
د	لپاره	د خبرو لپاره وخت نه لرم
د	غوندي	د مزدور غوندي يې وگته
د	کره	د احمد کره نه ځم
تر	لاندي	تر مېز لاندي پروت دی
تر	پورې	تر ښوونځي پورې ځم
تر	وروسته	تر غرمې وروسته راځم
تر	څخه	تر څوزه (څخه) گل ښه دی
تر	د باندي	تر کوره باندي ووځه
تر	پرته	تر ځلمي پرته ښه سپری نه شته
له	سره	له ځلمي سره ځم
له	څخه (نه)	له احمد څخه (نه) مې کتاب واخيست
له	وروسته	له غرمې وروسته کور ته ځم
له	راهيسې	له پرون راهيسې کار لرم
له	پرته	له احمد پرته محمود هم راغلی و
بې	څخه	بې اوبو څخه ژوند نه کېږي
و	ته	و تا ته مې ووي (۱)

بخش ششم

اهمیت علامت گذاری

هرچند علامات همانند لغات، معنی دار نیستند، ولی در نگارش و خوانش متن، عبارت و گسیل درست معنی، کمک می کنند. اگر علامات نباشند، ممکن خوانش یک متن با دشواری رو به رو شده و چنانی که منظور نویسنده باشد، معنی ندهد.

علامات در اکثر زبان های دنیا تقریباً یکسان هستند، ولی در انگلیسی، روسی و زبان هایی که با رسم الخط پشتو، تفاوت دارند، بعضی شکل معکوس اختیار می کنند.

علامات به خاطر درست نویسی، ضروری می باشند. یک متن نگارش یافته ی خوب، همان است که علامتگذاری آن با دقت صورت گرفته باشد. در ذیل، به کاربرد علامات در پشتو و جای آن ها اشاره می کنیم:

۱- پاورقی:

وقتی عبارتی اقتباس می شود، باید به ترتیب نویسنده ی کتاب، موسسه ی نشر، سال چاپ و تعداد صفحات اشاره شود. مثال:

- گل پاچا الفت، لوړ خیالونه او ژور فکرونه، پښتو ټولنه، ۱۳۳۵ل،
۲۹ مخ.

اگر کتاب در بیلوگرافی معرفی شود، پیش از نام، تخلص آورده می شود. مثال:

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۱۴ /

- الفت، گل پاچا، لوړ خیالونه او ژور فکرونه، پښتو ټولنه، ۱۳۳۵ل،
مخ. ۲۹.

گاهی محل چاپ و تاریخ در قوس ها گرفته می شوند. مثال:

- گل پاچا الفت، لوړ خیالونه او ژور فکرونه، (کابل، پښتو ټولنه،
۱۳۳۵ل) مخ. ۲۹.

اگر بخواهند عبارتی را از یک نشریه / مجله اقتباس کنند، نام نوشته ای
که از آن اقتباس شده را در قوس های ناخونک می آورند. پس از آن
به نام مجله، محل نشر، تاریخ و صفحات اشاره می کنند. مثال:

- محمد صدیق روهی، «فولکلور څېړنې میتودولوجي»، د فولکلور
او ادب ټولنه، ۱۳۵۲ل، لومړۍ گڼه، لومړۍ کال، ۸ مخ.

۲- اعداد:

اگر در يك خط بیاید، باید در میان قوس ها گرفته شود. مثال:

- د څېړنې درې مهم گامونه دادي: (۱) فرضیه، (۲) د موادو
راغونډونه، (۳) نتیجه. اگر در خط جدید بیاید، چنین نوشته می
شود: (۱)

۳- شارحه (:):

برای شرح یک لغت یا یک فقره استعمال می شود. وقتی خواننده گان
این علامت را مشاهده کنند، می دانند که حسب توضیح، افزودی رونما
می شود. مثال:

- د انسان د ژوند هدف څرگند دی: سعادت.
- د سیاستمدار لپاره دا خواص ډېر دي: درې درجې جرئت او یوه درجه پوهه.
- له خلکو نه په زور احترام مه غواړئ، بلکې خپل ځانونه د احترام وړ وگرځوئ: خلک هغه چا ته احترام کوي چې هغه له نورو توقع نه کوي.

۴- قوس (:):

وقتی میان یک جمله، عبارت معترضه بیاید، در یک قوس گرفته می شود؛ هر چند جمله ی معترضه میان دو «و» معکوس نیز گرفته می شود، ولی در صورتی قرار می گیرد که فقره ی معترضه با جمله ی اصلی، بسیار تفاوت داشته باشد. مثال:

۱- وقتی فقره ی معترضه در میان جمله ی اصلی بیاید. مانند این:

- زه به سبا(که خدای کول) خوست ته ځم.
- د خوشال خان دستار نامه د پلوتارک او کوینتیلیان(چې دوی دواړه د ښوونې او روزنې په برخه کې ډېرې مهمې نظریې لري) له اثارو سره د مقایسې وړ ده.

۲- جهت ارقام و حروف ابجد که برای شرح تقسیم می آیند. مثال: د اسلام پنځه بناوې دا دي: (۱) کلمه، (۲) لمونځ، (۳) روژه، (۴) زکواة، (۵) حج.

۳- در صفحات قانونی و تجارتي: اندازه ی پول در نخست با حروف و پس از آن با ارقام آن ها در میان قوس ها گرفته می شوند. مثال: د دې

تړون له مخې به د نوموړي کور میاشتنی کرایه یو زر او دوه سوه پنځه ویش (۱۲۲۵) افغانی وي.

۴- آن علامت پرسش یا نشانه ی ندا که جهت گمان، طنز یا کنایه استعمال می شود، باید در میان قوس ها نوشته شود. مثال: په ازاده نړۍ (؟) کې ازاد مطبوعات (!) د محرومې طبقې په گټه (؟) کار کوي.
۵- ویرگول (/):

تلفظ ویرگول از «ویرگوله» ی لاتین گرفته شده است. در واقع به سیخ کوتاه گفته می شود. علامت ویرگول در انگلیسی به نام «بار» نیز یاد می شود. بعضی نویسندگان ما به کامه (،)، ویرگول می گویند، ولی فرهنگ های انگلیسی و کتاب های نویسندگان، ویرگول و کامه را دو علامت جداگانه می شمارند.

۱- معمولاً میان «او/یا»، علامت ویرگول گذاشته می شود. مثال:

- «هلکان او/یا نجونی د والیبال ننداره کوي»، به این معنی که هلکان (پسران) او (و) نجونی (دختران) یا هلکان یا نجونی، والیبال را تماشا می کنند.

۲- ویرگول، جهت نگارش تاریخ نیز استعمال می شود. مثال: به جای این که «د ۱۳۵۲ کال د چنگاښ شپږویشتمه نېټه» بنویسیم، به خاطر سهولت، می توانیم از ویرگول استفاده کنیم. مثال: ۱۳۵۲/۴/۲۶.

۳- گاهی به جای فاصله میان مصراع ها علامت ویرگول را استعمال می کنند. مثلاً در این بیت خوشحال خان:

درست پښتون له کندهار تر اټکه / سره یو د ننگ په کار پټ او اشکار
۶- کامه (،):

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۱۷ /

در اکثر زبان های لاتین کامه / «،» به شکل «،» / واژگون نوشته می شود، اما در زبان های پشتو و دری برای این که همانند «و» خوانده نشود، برعکس زبان های لاتین نوشته می شود. در علامات (تنقیط)، کامه بسیار استعمال می شود. از این علامت در جا های مختلف، کار می گیرند.

۱- برای جداسازی:

الف) آن جملات طولانی که از اجزای ساده، درست شده باشند، توسط کامه جدا می شوند. مثال:

- توریالی زما لیک ته لاتر اوسه خواب نه دی ورکړي، دا گومان مې نه شي چې تر دې وروسته به خواب ورکړي.
- ده زیار وایست چې سنک له خانه سره ملگری کړي، مگر سنک هېڅکله دا نه شوه منلای چې بې سببه د چا دښمنی ته ملا وتړي.

ب) یک فقره ی اول را از جمله ی اصلی جدا می سازد. مثال:

- د دې تړون پر اساس، غړي هېوادنه تعهد کوي چې په ښوونه او روزنه کې به له تبعیض څخه کار نه اخلي.
- تر دووې خورپلو او لاس مینخلو وروسته، دوی سینما ته ولاړل.

ج) جمله یا فقره ی معترضه، میان دو کامه گرفته می شود. مثال:

- زه به د خالی په ورځ، که خیر وي، تاسې کره درشم.

- پښتو ټولنه باید د پښتو لیکدود د یووالي لپاره چې په حقیقت کې د دې ټولني د تاسیس یو عمده هدف دی، اوچت گامونه واخلي.

(د) برای جداسازی لغات مختلف. مثال:

- ده خپل کتابونه، قلمونه، بکس او نور تدریسي لوازم له ځان سره واخیستل.

(ه) برای این که جمله یا شعری اشتباه خوانده نشود. مثال:

- ما، ماما ته یو کتاب راوړ.

- ماما، ما ته یو کتاب راوړ.

بیت رحمن بابا را مشاهده کنید که به شکل اول درست و دوم آن نادرست می باشد:

۱- ډېر عزیز دي مومدلان تر سنگدلانو

ته یو خاڅکی شه د اوبنکو، گوهر مه شه

۲- ډېر عزیز دي مومدلان تر سنگدلانو

ته یو خاڅکی شه، د اوبنکو گوهر مه شه

(و) برای جداسازی هزاران و میلیون ها. مثال:

- نوموړي شرکت په تېرکال کې پنځه دیرش ملیونه (۳۵۰۰۰،۰۰۰) افغانی خالصه گټه کړې ده. د ده میاشتنی معاش ۵،۴۶۲ افغانی دی.

یادآوری: شماره های تیلیفون، کوچه و سال های تاریخی، کامه نمی
خواهند.

۲- برای انسداد:

الف) عقب فقره ها و الفاظ معترضه، باید کامه آورده شود. مثال:

- زما په عقیده، که ته موافقه کوې یا یې نه کوې، له همینگوی
سره په داستان لیکلو کې څوک سیالی نه شي کولای.

ب) پس از ندا(علامت ندائیه) کامه نیز می آید. مثال:

- زلمیه، اجازه ده چې له تا نه یوه پوښتنه وکړم.

۳- در محل عبارت حذف شده، مثال:

- په دې کوټه کې څلور تنه کېني، په هغه بله کې پنځه تنه.

۷- نقطه(.):

در نگارش، نقطه و کامه بیش از همه استعمال می شوند. جا های مورد
استفاده ی نقطه، این گونه اند:

۱- در پایان جمله ی بیانی:

- بریالی کورته ولاړ.

- لمر راوخوت

۲- در پایان پرسش های غیر مستقیم:

- ده له مانه پوښتنه وکړه چې څه وخت به وزگار شم.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۲۰ /

یادآوری: در زبان پشتو، اکثراً میان پرسش های مستقیم و غیر مستقیم، تفاوتی قایل نمی شوند. این مورد بارها باعث نارسایی شده است. جمله ی زیر از نظر افراد آموزش ندیده، چنین است:

– ده له مانه پوښتنه وکړه «څه وخت به وزگارشم».

۳- در پایان درخواست مودبانه:

– په یوه مناسب وخت کې دفتر ته راشه او له ما سره په دې اړه خبرې وکړه.

– خپل کار ته توجه وکړه او احتیاط له لاسه مه ورکوه.

– مهرباني وکړه دغه فورمه ډکه کړه او بېرته یې راولېږه.

۴- برای اختصار:

– د م.م.م سرمنشي وویل چې باید په منځنی خیتخ کې دایمي سوله منځته راشي.

یادآوری: «م.م.م»، اختصار «د ملگرو ملتو مؤسسې» است.

۸- علامت پرسش (?):

در جا های زیر می آید:

(۱) در آخر پرسش های رو به رو:

– ستاستو نوم څه دی؟

– ته څه وخت هرات ته ځي؟

(۲) جهت گمان و تردید:

- دی له خپلو همکارانو سره همدا دي (? لري .

(۳) جهت مزاح و تمسخر .

۹- سیمی کولن یا کامه ی نقطه دار(؟):

استعمال سیمی کولن تا اندازه ای مستلزم دقت است . بهتر است بگویم در اکثر جا هایی که نقطه می آید ، سیمی کولن نیز کاربرد دارد . اگر دو جمله ، تقریباً اهمیت و وزن مساوی داشته و در کنار هم قرار گیرند ، می توانیم سیمی کولن را استعمال کنیم . مثال :

- مور دوی ته دلیلونه وویل ؛ خو دوی له مور سره ملگرتیا ونه کړه او خبره یې راسره و نه منله .

- په تېر کال کې حکومت د قاچاق مخه و نیوله ؛ بډې خورو ته یې سزا ورکړه ؛ اختلاس کوونکي یې محاکمه کړل ؛ او د اجتماعي عدالت د تامینولو په برخه کې یې په هر اړخیزو اقداماتو لاس پورې کړ .

۱۰- سه نقطه (...):

(۱) به گونه ی ارادی جهت حذف بعضی جملات . مثال :

جمله ی کامل : ځینې خبرې باید واورېدل شي ، ځینې خبرې باید په یاد کې وساتل شي او ځینې خبرې باید ښې تحلیل شي او فکر ورباندې وشي .

شکل حذف شده : ځینې خبرې باید واورېدل شي ، ځینې ... باید په یاد کې وساتل شي او ځینې ... باید ښې تحلیل شي او فکر ورباندې وشي .

(۲) به جای و غیره (د داسې نورو پر ځای): زه ډېر ملگري لرم، زمرک، بریالی، سنک، غمی... پښتو، دري، سنسکرېټ، انگلېسي ... اریایي ژبې دي.

(۳) در پایان جمله ی نیمه تمام: د غونډې په لمن کې، د چینې ترڅنگه، د ونې تر سیوري لاندې... زمري او غوتی څنگ په څنگ کښېناستل د راز او نیاز خبرې یې شروع کړې...

(۴) جدا ساختن جملات کوتاه برای تاکید: دا کار نن وکړه... معطلې مه کوه... سبا به پښېمانه شې.

(۵) وقتی از شخصی نقل قول می کنیم، عبارات حذف شده، توسط سه نقطه نشان داده می شوند. اگر عبارت حذف شده در پایان جمله آمده باشد و جمله با آن پایان یافته باشد، چهار نقطه گذاشته می شود؛ سه نقطه برای عبارت حذف شده و نقطه ی چهارم برای پایان جمله.

۱۱- قوس ناخونک (»):

قوس ناخونک در جا های زیر استعمال می شود:

(۱) برای نقل سخن:

- سنک وویل: «مور په جنگ هم پوهېرو او سوله مو هم زده ده.»

یادآوری: اگر در میان قوس ناخونک، قوس ناخونک واقع شود، به شکل نشانه های مفرد، نوشته می شود. مثال:

- زمرک وویل: «زه د انتون دا خبره نه هېروم چې وایي: زړه ورتوب، بیا هم زړه ورتوب، همیشه زړه ورتوب.»

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۲۳ /

۲) اگر از اثری، سطوری اقتباس می شود، باید بر سر هر پاراگراف آن، قوس ناخونک بیاید. مثال:

- «په عراق کې عربي ویونکي، پنځه ملیونه شپږسوه پنځوس زره تنه دي.»

- «په ترکیه، ایران او افغانستان کې عربي ویونکې اته سوه دري دېرش زره تنه دي.»

- «په عربي متحد جمهوریت کې عربي ویونکي شپږویشته ملیونه اووه سوه پنځه دېرش زره تنه دي.»

۳) هنگام تعویض سخن که روال بدل می شود و سخن گوینده ی جدید معمولاً بر سر سطر قرار می گیرد:

- «خانمیره! ما گومان کاوه چې ته به څومره غیرتي سړی یې، مگر خبر نه وم چې ته گیدې وختې... دخپل لاس ټوپک مې درکړ چې ته به حیدر مړ کړې...»

- «خان صاحب! له ځان سره به فکر وکړم. دلته خوزه څوک نه لرم چې مشوره او مصلحت ورسره وکړم.»

۴) گاهی نویسنده ای اصطلاح ویژه ای وضع می کند که از همه گانی بودن برخوردار نیست. مانند «گیدپالوجست».

۵) برای تاکید و جلب توجه:

- «حق ورکول کېږي نه، اخیستل کېږي.»

۶) عناوین مقالات:

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۲۴ /

- په کابل مجله کې مې د «کنفرمیزم» په اړه مقاله ډیره خوښه شوه.

(۷) جهت بیان تمسخر.

۱۲- فاصله (-):

(۱) جهت اختصار: وقتی در یک مطلب به شرح چند موضوع می پردازند و می خواهند اختصار را در آخرین فقره یادآوری کنند، فاصله می گذارند. مثال:

- ملي يووالی، د خلکو سوکالي، اجتماعي عدالت، اقتصادي پرمختگ- دا ټول زموږ د نظام اساسي هدفونه دي.

(۲) برای انجام: چنین گونه ی استعمال، بیشتر در گفت و گو می آید. مثال:

- سنک ته قار ورغی او ورته ویې ویل: «ته اصلاً په خبره ځان نه پوهوې. ما درته ویلي وو.»

(۳) برای مداخله: وقتی سوژه ی نو، مطلب گذشته را مختل سازد. مثال:

- کوم وخت چې زه په کندهار کې وم- دا خبره مې مخکې درته کړې ده.

(۴) برای معرفی:

- کوم شی چې زما په ذهن کې یې توپان راپورته کړی دی- هغه عشق دی.

(۵) برای جمله ی معترضه:

- که سنک دې ولیده- کونشش وکړه چې وینې وینې- ماته
تلیفوني خبر راکړه.

۱۳- ستاره (*):

اکنون بسیار استعمال نمی شود. در گذشته، به جای عبارت حذف شده یا در پاورقی استعمال می شد. حالا به جای عبارت حذف شده، سه نقطه (...) می آید. همچنان در پاورقی - بر فراز لغات - اعداد نگاشته می شوند؛ اما ستاره ها می توانند جهت تبصره و جلب توجه، استعمال شوند.

۱۴- ندائیه (!):

علامت ندا (!) جهت هیجان، شگفتی، تاکید، خطاب و امر می آید. اگر ضرورت مبرم وجود نداشته باشد، باید از استعمال آن خودداری کرد. ندائیه در جاهای زیر استفاده می شود:

(۱) برای نمایاندن شگفتی، تاکید و هیجان:

- سنک په رښتیا له خپلې وظيفې نه استعفا وکړه! خومره بې
سنبشه کار!

- داکټر وويل: «ته خومره خوشبخته يې! ستا او د مرگ ترمنځ
فاصله ډېره کمه وه!»

(۲) هنگام امر و درخواست جدی:

- دېر ژر حرکت وکړه!

- لطفاً زما په شخصي چارو کې مداخله مه کوه!

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۲۶ /

۳) برای طنز و کنایه: میان قوس های ناخونک گرفته می شود. مثال های آن گذشتند.

۱۵- قوس بزرگ { }:

در مواردی، قوس های بزرگ پیش از قوس های معمولی می آیند. قوس های بزرگ گاهی هم میان قوس های ناخونک- به خاطر تبصره ی نویسنده- آورده می شوند. مثال:

- برتراند رسل وایي: «دا چې فزيک په علت پسې نه گرځي دليل يې دا دي چې علت وجود نه لري. [دا د رسل شخصي- نظريه ده. ټول فيلسوفان د دغه نظر ملاتړ نه کوي.] زما په عقیده علت...» (۱)

۱۶- شکل مرکب ندائيه و علامت پرسش (!?):

بعضی نویسنده گان، علامات ندائيه و پرسش را جوار هم و در پایان جمله می آورند، ولی شرط این است که ندائيه در نخست و پرسش از عقب آن باشد.

در این مورد، هدف نویسنده این می باشد تا از سویی توجه خواننده گان را جلب کند و از سوی دیگر، هدف پرسش مطرح شود. خلاصه فقط در پایان يك پرسش بسیار مهم، شکل مرکب ندائيه و پرسش می آید. مثال:

۱- کاندیدای اکادميسين محمد صديق روهی، رهنمود تحقیق، مرکز مطالعات منطقه یی افغانستان، ۱۳۸۵ش، صص ۷۹-۸۹.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۲۷ /

- ته نه یې خبر چې د افغان-انگلیس په یوې جگړه کې له پنځلس زره انگرېزي پوځ نه، یوازې ډاکټر برایدن مړ ژوندی خلاص شو!؟

یا:

- ته نه پوهېږي د افغانستان د خلکو ملي پاڅونونو د نړۍ سترې امپرتوری ښکې کړي دي!؟

۱۷- سه ستاره (***):

معمولاً زمانی کاربرد دارد که در یک متن، تفاوت محتوا رونما می شود. مثلاً در درامه ها یا داستان ها.

۱۸- کمان ({}):

این علامت در زبان های پشتو و دری به شکل «{}» و در زبان های لاتین، به شکل «{}» درمی آید. عموماً زمانی استعمال می شود که در مقابل یک لغات، چند لغات بیایند. مثال: پوه

انسان } ناپوه

کمزوری

۱۹- تیر (↔):

این علامت معمولاً جانب و سمت را می رساند و بیشتر برای دو منظور، استفاده می شود:

۱) وقتی نویسنده توضیح یا شرحی را در پاورقی ای می نویسد که در همان صفحه کاملاً گنجایش ندارد، ناگزیر به صفحه ی بعدی می رود.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۲۸ /

بنا بر این با آوردن نشانه ی «←» در بخش پایانی توضیح، خواننده گان را رهنمایی می کند که بقیه ی آن را در صفحه ی دیگر مشاهده کنند. قبل از نگارش توضیح، همچنان علامت «→» گذاشته می شود تا خواننده گان متوجه شوند بقیه ی صفحه ی قبلی است. (۲) برای جداسازی لغات ترکیبی یا نمایاندن چند جزء می آید. مثال:

- دوست + ی ← دوستی یا پوهن + تون ← پوهنتون. (۱)

۱- سید محی الدین هاشمی، فن نویسنده گی، ۱۳۸۳ش، صص ۴۳-۴۵.

یادآوری پایانی

اصلاح نگارش یک زبان، کار یک روزه نیست. باید از مراحل و تجربیات طولانی بگذرد. رسم الخط پشتو نیز چند مرحله ی تجربه را سپری کرده است. خوشبختانه در هر مرحله ای آن اصلاحاتی رونما شده اند، ولی هنوز هم بسیار در کار است رسم الخطی به وجود آید تا تمام نیازهای نوشتاری زبان پشتو را برطرف کند.

من تالیف «درس‌ت نویسی پشتو» را به دلیلی انجام دادم که در جریان فعالیت بیست ساله ی فرهنگی، با دشواری های مختلف و متفاوت نگارش رو به رو بودم. بنا بر این، باید برای آن ها راه حل می جستیم. کسانی که امور رسانه های مطبوع، به ویژه بخش تصحیح را مدیریت می کنند، می دانند که هرج و مرج نوشتاری، به چه میزانی به آنان گزند می رسانند و کارهای شان را به چه اندازه دشوار می سازند. ده ها نویسنده ی پشتون با دشواری های مشابه رو به رو شده اند.

به هر صورت، این تالیف، در حدی نیست تا تمام دشواری های بخش نگارش را هموار کند، اما اگر پاسخگوی چند مورد نیز باشد، باز هم برای من یک نوید خوب است.

امیدوارم در ترتیب نگارش پشتو، تحرکی رونما شود و تمام نویسندگان در آن سهم بگیرند. هر نویسنده ای که با دشواری، اشتباه یا تفاوت نوشتاری رو به رو می شود، باید از طریق نگارش و رسانه ها، با دیگران در میان گذارد. این عمل باعث می شود تمام دشواری های

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳۰ /

نگارش ما با گذشت زمان، یکی در پی دیگر حل شوند. شاید زمانی نیز واقع شود که نسل های آینده ی ما و کسانی که پشتو می آموزند، هیچ دشواری نوشتاری نداشته باشند.

نگارش و تصحیح آن، کار یک تن یا یک نخبه نیست، بل یک روند طولانی بوده، مستلزم کار بسیار است؛ اما نباید آن قدر بطی باشد که هنوز از برطرف کردن دشواری های کهنه فارغ نشده، دچار دشواری های نو شود.

بار دیگر از تمام دانشمندان و نویسندگان می خواهم در اصلاح نگارش پشتو، سهم خود را کاملاً ادا کنند. اصلاح نگارش ما، اصلاح زبان ماست. تصحیح زبان با اصلاحات اجتماعی، پیوند مستقیم دارد.

به امید اصلاحات مثبت

پوهنمل محمد اسماعیل یون

منابع و ماخذ:

- ۱- اخکزی، اودل صمد، زبان و رسم الخط پشتو، کویته، سال ۱۹۵۶ م.
- ۲- پنزل، هربرت، دستور پشتو، ترجمه ی محمد رحیم الهام، سال ۱۳۴۰ ش، مطبعه ی دولتی.
- ۳- ختک، خوشال خان، دستارنامه، انجمن پشتو، کابل، سال ۱۳۴۵ ش.
- ۴- خویشکی، محمد صابر، آواشناسی و لغت شناسی، سال ۱۳۸۰ ش.
- ۵- رشتین، صدیق الله، دستور پشتو (زبان شناسی)، انجمن انتشارات خاور.
- ۶- روهی، محمد صدیق، رهنمود تحقیق، مرکز مطالعات منطقه یی افغانستان، سال ۱۳۸۵ ش.
- ۷- زیار، مجاور احمد، در یا چه در پشتو، نیولوجیزم، مرکز تحقیقات ساپی، سال ۱۳۷۸ ش.
- ۸- زیار، مجاور احمد، دستور نگارش پشتو، پوهنتون ننگرهار، سال ۱۳۸۲ ش.
- ۹- زیار، مجاور احمد، گرامر پشتو، انجمن نشر دانش، سال ۱۳۸۲ ش.
- ۱۰- زیار، مجاور احمد، رهنمای نگارش، انجمن نشر دانش، سال ۱۳۸۶ ش.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳۲ /

- ۱۱- شاکر، پوهندوی نور احمد، تحقیقات زبان، سال ۱۳۵۰ش.
- ۱۲- صلاحی، محمد نبی، تحقیقات زبان دوران کوشانی، اکادمی علوم افغانستان، کابل، سال ۱۳۸۶ش.
- ۱۳- لودین، دولت محمد، لغت شناسی، انجمن پشتو، کابل، سال ۱۳۵۵ش.
- ۱۴- هاشمی، سید محی الدین، فن نویسنده گی، سال ۱۳۸۳ش.
- ۱۵- هلالی، محقق عبدالحکیم، رهنمود الفبای آوایی پشتو، انجمن پشتو، سال ۱۳۵۵ش.
- ۱۶- وزیر، بخت میر، آواشناسی و لغت شناسی، پوهنتون کابل، پوهنځی زبان و ادبیات، برای بخش های غیر پشتو، سال ۱۳۸۴ش.
- ۱۷- وکیلی، محمد سرور، رهنمای لهجه های پشتو، مرکز تحقیقات سایی، پشاور، سال ۱۳۷۸ش.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳۳ /

معرفی مصطفی «عمرزی»
(نویسنده، پژوهشگر و روزنامه نگار)

- متولد ۲ عقرب سال ۱۳۶۲ در کابل.
- فارغ از «لیسه ی عالی استقلال» در سال ۱۳۷۸.
- فارغ به سویه ی دیپلوم از بخش «رادیو و تلویزیون» پوهنځی ژورنالیزم پوهنتون کابل در سال ۱۳۸۲.
- دارنده ی گواهینامه ی «گزارشگر انتخابات» از پروژه های آموزشی شبکه ی جهانی BBC.

تجربیات کاری:

عضو شورای مرکزی، گزارشگر، خبرنگار، روزنامه نگار، مدیر مسوول نشریه، همکار قلمی، مصحح، نویسنده، تهیه کننده، کارگردان، مسوول ارزیابی نشرات، مسوول طرح و ارزیابی و مسوول واحد فرهنگی در نهاد ها و رسانه هایی چون اتحادیه ی ملی ژورنالیستان افغانستان، اتحادیه ی ملی ژورنالیستان و خبرنگاران افغانستان، انجمن شاعران و نویسنده گان افغانستان، هفته نامه ی «قلم»، تلویزیون «۱»، رادیو و تلویزیون «باختر»، فصلنامه ی «بنیان اندیشی» (منتشره در جمهوری اسلامی ایران)، روزنامه ی «سرخط»، مجله ی «اوربند»، گاهنامه ی «تحریک»، وب سایت «تول افغان»، وب سایت «افغانستان»، وب سایت «دعوت میدیا ۲۴»، وب سایت «تاند»، وب سایت «روهی»، وب سایت «حقیقت»، وب سایت «دانشنامه ی افغان»، وب سایت

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳۴ /

«سمسور»، وب سایت «لر او بر»، وب سایت «نن»، وب سایت «خبرپانه»، وب سایت «کتابتون» و واحد تولید «آمو فلم».

آفرینش های کاری- فرهنگی

برنامه ها و فلم های مستند تلویزیونی:

۱- برنامه ی مستند تاریخی «یک سده فراز و نشیب» در تلویزیون «باختر»:

۱۴ قسمت ۲۴ دقیقه یی.

۲- برنامه ی مستند تاریخی «آینه ی تاریخ» در تلویزیون «باختر»: ۱۸

قسمت ۲۴ دقیقه یی.

۳- برنامه ی مستند ادبی «نای» در تلویزیون «باختر»: ۲۰ قسمت ۲۴

دقیقه یی.

۴- فلم مستند «۲۶ سرطان» در تلویزیون «باختر»: ۲۴ دقیقه.

۵- فلم مستند «پژواک کوهسار» (پیرامون زنده گی مرحوم فقیر فروزی)

در تلویزیون «باختر»: ۴۰ دقیقه.

تخلیقات:

۱- صحبت های مغاره نشینان (طنزی)- منتشر شده است.

۲- افغانستان و بازار آزاد (سیاسی- اجتماعی)- منتشر شده است.

۳- مرز و بوم (تاریخی).

۴- چهار یادواره (معرفی چهار فرهنگی افغان)- منتشر شده است.

۵- سخن در سخن (معرفی کتاب ها).

۶- یک قرن در تاریخ و افسانه (تاریخ تحلیلی و شفاهی افغانستان از

۱۹۰۰ تا ۲۰۰۰ میلادی)- منتشر شده است.

۷- افغاننامه (مشاهیر افغان)- منتشر شده است.

۸- پشتون ها (تحلیلی)- منتشر شده است.

۹- رسانه ها، مدیریت و نوسان ها (رسانه یی).

۱۰- در هرج و مرج زیستن (سیاسی- اجتماعی).

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳۵ /

- ۱۱- تاریخ عمیق (طنزی).
- ۱۲- اندیشه در بستر سیاست و اجتماع (مقالات منتشره در روزنامه ی سرخط) - منتشر شده است.
- ۱۳- با زبان دری (تحقیقی - تحلیلی) - منتشر شده است.
- ۱۴- روزگار (نوستالژی).
- ۱۵- پاسخ (واکنش ها).
- ۱۶- تامل و تعامل فرهنگی (فرهنگی).
- ۱۷- ارتجاع و مرتجع (انتقادی).
- ۱۸- سیر فرهنگی (فرهنگی).
- ۱۹- پی آمد تصویر (فلم و سینما).
- ۲۰- در منظر بیگانه (تحلیلی).
- ۲۱- ذهنیت متنازع (ابراز نظر).

جزوه ها:

- ۱- به رنگ آبی (زنده گی شهید مینا).
- ۲- مردی از سرزمین آزاده گان (زنده گی و برنامه ی انتخاباتی محمد شفیق گل آقا شیرزی).
- ۳- محمد نادر «نعیم» (زنده گی و برنامه ی انتخاباتی محمد نادر نعیم).

تالیفات:

- ۱- هنر در سینمای افغانان (فلم هنری سینمایی افغانستان از ۱۳۲۷ تا امروز) - منتشر شده است.

گردآوری ها:

- ۱- زمانی که مفاخر ناچیز می شوند (تنقید تاریخی) - منتشر شده است.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳۶ /

- ۲- حقیقت خورشید (پیرامون کلمات افغان و افغانستان) - منتشر شده است.
- ۳- در جغرافیای جهان سوم (بررسی ستم ملی و ستیز قومی در ایران).
- ۴- در متن مدعا (اهل سنت در جمهوری اسلامی ایران).
- ۵- نگرش نو بر شاهنامه و فردوسی (تنقید فردوسی و شاهنامه) - منتشر شده است.
- ۶- مَنحنی تاریخ (تنقید کوروش و سلسله ی هخامنشی) - منتشر شده است.
- ۷- آریایسم (تنقید پدیده ی آریایی) - منتشر شده است.
- ۸- پور خرد (معرفی زنده یاد استاد ناصر پورپیرار) - منتشر شده است.
- ۹- دری افغانی (پیرامون زبان دری و ویژه گی های آن) - منتشر شده است.
- ۱۰- آیین های سخیف (تنقید ادیان زردشتی، مزدکی و مانوی) - منتشر شده است.
- ۱۱- کتاب نامه ی من (پیرامون زنده گی و کارنامه ی مصطفی عمرزی).
- ۱۲- پندار ستمی (تنقید و بررسی پدیده ی معروف به ستمی).
- ۱۳- آرکایسم (تنقید باستانگرایی) - منتشر شده است.
- ۱۴- معنی (گزیده هایی از سخنان اندیشمندان).
- ۱۵- محوطه ی سیاه (تبیین و بررسی فارسیسم).
- ۱۶- رسالت ملی (کارنامه ی محمد طارق بزگر).

ترجمه ها:

- ۱- تا حصار پنتاگون (سفرنامه ی واشنگتن): محمد اسماعیل «یون» - منتشر شده است.
- ۲- رسانه های کنونی افغانی: محمد اسماعیل «یون» - منتشر شده است.
- ۳- ساختار هندسی شعر پشتو: محمد اسماعیل «یون» - منتشر شده است.

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳۷ /

- ۴- انگیزه های فرار نخبه گان حرفه یی از افغانستان: محمد اسماعیل «یون»- منتشر شده است.
- ۵- تخت دهلی را فراموش می کنم (سفرنامه ی هند): محمد اسماعیل «یون»- منتشر شده است.
- ۶- افغانستان در پیچ و خم سیاست: محمد اسماعیل «یون»- منتشر شده است.
- ۷- اگر جهانیان شکست بخورند؟: محمد اسماعیل «یون»- منتشر شده است.
- ۸- درست نویسی پشتو: محمد اسماعیل «یون»- منتشر شده است.
- ۹- فقر فرهنگی: محمد اسماعیل «یون»- منتشر شده است.
- ۱۰- در قلب کرملین (سفرنامه ی مسکو): محمد اسماعیل «یون»- منتشر شده است.
- ۱۱- مشی «تحریک ملی افغانستان»- در اختیار «د افغانستان ملی تحریک»، قرار داده شده است.
- ۱۲- اساسنامه ی «روند ملی جوانان افغان»- در «اختیار روند ملی جوانان افغان»، قرار داده شده است.
- ۱۳- اساسنامه ی «انجمن پیشرفت و رفاه زنان افغان»- در اختیار این نهاد، قرار داده شده است.
- ۱۴- اساسنامه ی «حزب حرکت مردمی افغانستان»- در اختیار این حزب، قرار داده شده است.
- ۱۵- مرامنامه ی «حزب حرکت مردمی افغانستان»- در اختیار این حزب، قرار داده شده است.
- ۱۶- ناگفته های ارگ: محمد اسماعیل «یون».

همکاری های فرهنگی با دیگران در تهیه ی کتاب ها، فلم ها و برنامه ها
کتاب ها و نشریات:

درست نویسی پشتو: ترجمه ی م. عمرزی

۱۳۸ /

«سایه بان بی سایه»، «تحقیقی پیرامون سوابق تاریخی و موقف حقوقی قرارداد و خط دیورند»، «پشتونستان»، «پژواک؛ زنده ی جاویدان است»، «منار نجات»، «حکیمیت انگلیس در سیستان»، «زنده گی امیر دوست محمد خان - جلد اول» و «پیروزی» (راجع به احمد یاسین سالک قادری).

فلم ها و برنامه های تلویزیونی:

«مستند باختر» (برنامه ی تاریخی)، برنامه ی اجتماعی «همتا»، «بازتاب اعتماد مردم» (سلسله ی انتخاباتی) و «شهید ملت» (مستند زنده گی شهید عبدالحق).
تاییدات فرهنگی - مدنی:

- ستایشنامه ی «پوهنځی ژورنالیزم» پوهنتون کابل در سال ۱۳۸۲ش.
- ستایشنامه ی «مجمع صلح افغانستان» در سال ۱۳۸۶ش.
- ستایشنامه ی «شورای ژورنالیستان افغانستان» در سال ۱۳۹۳ش.
- ستایشنامه ی «مشرانو جرگه ی افغانستان» در سال ۱۳۹۶ش.

The Pashto Writing

Correction

By:

M. Ismael Yoon

*Translated into afghan dari by:
Mustafa Omarzai*

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**